

Ο φαύλος κύκλος της παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν στην Ελλάδα και πίσω στο Πακιστάν

Κλεοπάτρα Γιούσεφ

Παραδοτέο 2.1.

Εισαγωγική Έκθεση: Μεταναστευτικό Σύστημα 3 (Πακιστάν)

Copyright © 2013
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασ. Σοφίας 49, 106 76 Αθήνα
Τηλ.: (+30) 210 7257110, Fax: (+30) 210 7257114, e-mail: eliamep@eliamep.gr
url: www.eliamep.gr
Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Ο φαύλος κύκλος της παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν προς την Ελλάδα και πίσω στο Πακιστάν

Κλεοπάτρα Γιούσεφ

Παραδοτέο 2.1.

**Εισαγωγική Έκθεση: Μεταναστευτικό Σύστημα 3
(Πακιστάν)**

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	<i>Εισαγωγή</i>	4
1.1.	Συνοπτική περιγραφή αντικειμένου έρευνας	4
1.2.	Μεθοδολογία	4
2.	<i>Μετανάστευση και Πακιστάν</i>	5
2.1.	Εσωτερική μετανάστευση	5
2.1.1.	Τα αίτια της εσωτερικής μετανάστευσης	7
2.2.	Το Πακιστάν ως χώρα προορισμού: μεταναστευτικές ροές από το Αφγανιστάν	8
2.3.	Το Πακιστάν ως χώρα διέλευσης μεταναστών	9
2.3.1.	Οι λόγοι μετανάστευσης από το Μπανγκλαντές	9
2.3.2.	Παράτυπα Δίκτυα μετανάστευσης:	10
2.4.	Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στη Μ. Ανατολή και την Ευρώπη	11
2.4.1.	Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στις χώρες του Κόλπου	11
2.4.2.	Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στην Ευρώπη	12
3.	<i>Μετανάστευση από το Πακιστάν στην Ελλάδα</i>	13
3.1.	Ιστορική Αναδρομή	13
3.2.	Η Ελλάδα ως χώρα προορισμού	14
3.3.	Η παράτυπη μετανάστευση των Πακιστανών στην Ελλάδα	15
3.4.	Δημογραφικά χαρακτηριστικά των Πακιστανών	16
3.5.	Καθεστώς παραμονής Πακιστανών στην Ελλάδα	16
4.	<i>Συνθήκες Διαμονής στην Ελλάδα: Κύρια ζητήματα στα χρόνια της οικονομικής κρίσης</i>	18
4.1.	Εργασία/Επιχειρηματικότητα	18
4.2.	Οικογενειακή Επανάγωση	19
4.3.	Ρατσιστικές Επιθέσεις	20
5.	<i>Εθελοντικός Επαναπατρισμός</i>	22
6.	<i>Συμπεράσματα</i>	25
7.	<i>Βιβλιογραφία</i>	26
	Ηλεκτρονικές πηγές	28
8.	<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - Φορείς που χρησιμοποιήθηκαν στη παρούσα έρευνα</i>	29

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Εικόνα 1:	Χάρτης Πακιστάν	6
Πίνακας 1:	Διοικητικές Απελάσεις Πακιστανών	23
Πίνακας 2:	Εθελούσιες επιστροφές Πακιστανών	24

1. Εισαγωγή

1.1. Συνοπτική περιγραφή αντικειμένου έρευνας

Η μετανάστευση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία και την εξέλιξη του Πακιστανικού κράτους. Η εσωτερική κι εξωτερική κινητικότητα του πληθυσμού βασισμένη σε μια μεταναστευτική κουλτούρα τόσο ιδιωτική όσο και συλλογική επηρέασαν την εθνοπολιτισμική πληθυσμιακή σύσταση στο εσωτερικό της χώρας. Σήμερα 4 εκατομμύρια Πακιστανοί ζουν κι εργάζονται εκτός της χώρας, με τον μισό περίπου πληθυσμό να ζει στην Ευρώπη, και κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, αποτελώντας τη μεγαλύτερη πακιστανική κοινότητα διασποράς. Η περίπτωση του Πακιστάν παρουσιάζει το μοντέλο της αρχικά νόμιμης μετανάστευσης που στην πορεία λόγω των συνθηκών εξελίχθηκε σε παράνομη στις χώρες της Μ. Ανατολής και την Ευρώπη.

Ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες είναι και η Ελλάδα, η περίπτωση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον καθώς έχει εξελιχθεί σήμερα σε βασικό κόμβο παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν στην ευρύτερη Ευρώπη. Η έρευνα επικεντρώνεται στην περίπτωση της Ελλάδας για την εξέταση του φαινομένου της μετανάστευσης από το Πακιστάν, ιδιαίτερα την παράτυπη μορφή της.

Μέσα από το πρίσμα των ιστορικών και κοινωνικών εξελίξεων καθώς και των μεταναστευτικών πολιτικών των δύο χωρών, επιδιώκεται η ανάλυση και η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα: Πώς επηρεάζουν οι ελληνικές πολιτικές ελέγχου της μετανάστευσης τα σχέδια και τις πράξεις των παράτυπων μεταναστών; Ποιος είναι ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων στην απόφαση και την έκβαση του ταξιδιού και της διαμονής στην Ελλάδα;

1.2. Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη βασίζεται στον συνδυασμό βιβλιογραφικής και πρωτογενούς έρευνας. Η βιβλιογραφική επισκόπηση καλύπτει ένα ευρύ φάσμα μεταναστευτικών διαδρομών από και προς το Πακιστάν, σε γειτονικές χώρες, καθώς και σε χώρες της Μ. Ανατολής και της Ευρώπης. Αντιθέτως, η βιβλιογραφία σχετικά με την παράνομη μετανάστευση προς την Ελλάδα βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο. Οι Πακιστανοί, παρά τη σταδιακά αυξανόμενη παρουσία τους στην Ελλάδα, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, δεν έχουν αποτελέσει ουσιαστικό αντικείμενο έρευνας. Λίγες είναι οι αναφορές ή οι εθνογραφικές μελέτες που αφορούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ομάδας αυτής, όπως την εργασία ή την κοινωνική τους ένταξη.

Συνεπώς η έρευνα στράφηκε σε αναζήτηση ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας που κάλυπτε δύο θεματικές: α) την περίπτωση της παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και β) τη γενικότερη προσέγγιση του φαινομένου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα.

Τα στοιχεία που αντλήθηκαν από την δευτερογενή έρευνα ήρθαν να συμπληρώσουν οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2013.

Η επιτόπια έρευνα επικεντρώθηκε στη διεξαγωγή συνεντεύξεων με φορείς στην Ελλάδα. Οι φορείς ανάγονται σε δημόσιες αρχές, διεθνείς φορείς με παρουσία στην Ελλάδα, εθνικούς φορείς και αντιπροσωπευτικούς συλλόγους της Πακιστανικής κοινότητας. Για την πραγματοποίηση των ποιοτικών συνεντεύξεων χρησιμοποιείται οδηγός συνέντευξης με ημιδομημένο ερωτηματολόγιο και ερωτήσεις ανοικτού τύπου.

Η έρευνα έφερε στο φως τις εξής δυσκολίες: μολονότι προβλεπόταν η διεξαγωγή συνεντεύξεων με φορείς στο Πακιστάν, δεν κατέστη εφικτή λόγω της απροθυμίας και δυσπιστίας των πακιστανικών φορέων για επικοινωνία και διάχυση στοιχείων σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας. Διστακτικότητα έδειξαν και ευρωπαϊκοί και διεθνείς φορείς με γραφεία σε διάφορες πόλεις του Πακιστάν. Έτσι, η επικοινωνία με τους φορείς στο Πακιστάν έπρεπε να καλλιεργηθεί από την αρχή, εν μέσω σημαντικών αλλαγών στο Πακιστάν (ενόψει της

προεκλογικής εκστρατείας των δύο τελευταίων μηνών και των εθνικών εκλογών που υπολογίζονται για τις 11 Μαΐου 2013).

Αντιθέτως, οι εκπρόσωποι των πακιστανικών συλλόγων και σωματείων στην Αθήνα ήταν ιδιαίτερα ανοικτοί για επικοινωνία και συζήτηση σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των Πακιστανών στην Αθήνα, των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν καθώς και της επιλογής τους να επαναπατριστούν.

Στην συγκεκριμένη έρευνα γίνεται χρήση του όρου 'παράτυπια' σε σχέση με την πράξη και του όρου 'παράτυποι' για τους μετανάστες. Η παράτυπη, ή αλλιώς μη-νόμιμη μετανάστευση, ουσιαστικά αναφέρεται στην είσοδο ή/και διαμονή σε μια χώρα πέραν των νομικών καθιερωμένων πλαισίων που ισχύουν. Κατά την Τριανταφυλλίδου (2010) Παράτυποι μετανάστες, επομένως, ορίζονται «οι μη-Ευρωπαίοι πολίτες που δεν έχουν άδεια παραμονής ή/και οι οποίοι κινδυνεύουν με απέλαση αν εντοπιστούν».

2. Μετανάστευση και Πακιστάν

2.1. Εσωτερική μετανάστευση

Το Πακιστάν είναι μια χώρα η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ποικίλους φορείς που ασχολούνται με το φαινόμενο της μετανάστευσης, καθώς συνδυάζει όλα εκείνα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια χώρα ως χώρα αποστολής και, παράλληλα, υποδοχής και διέλευσης μεταναστευτικών ομάδων. Μολονότι είναι γνωστή κυρίως ως χώρα εκροής μεταναστών (ιδιαίτερα προς την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή), αποτελεί, από την ίδρυσή της (1947), και χώρα εισροής μεταναστών και υποδοχής προσφύγων, κυρίως από την Ινδία και το Αφγανιστάν. Επιπλέον, ξεχωρίζει ως κομβικό σημείο διέλευσης μεταναστών από τη Νοτιοανατολική Ασία, κυρίως από το Μπαγκλαντές προς την Ευρώπη. Χώρα της Νότιας Ασίας που βρέχεται από την Αραβική Θάλασσα, το Πακιστάν είναι μια γέφυρα που ενώνει την Κεντρική και Νοτιοανατολική Ασία με τη Μέση Ανατολή. Η γεωγραφική του θέση σε συνδυασμό με ορισμένες ιστορικές εξελίξεις και γεγονότα στο εσωτερικό του κράτους συνετέλεσαν σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση του μεταναστευτικού φαινομένου από και προς το Πακιστάν.

Το σημερινό Πακιστάν αποτελείται από τέσσερις επαρχίες- το Μπαλουχιστάν (Baluhistan), τη Βορειοδυτική Συνοριακή Επαρχία (North West Frontier Province NWFP, γνωστή και ως "Επαρχία του Αφγανιστάν"), το Παντζάμπ (Punjab) και το Σιντ (Sidh), καθώς και τις Βόρειες Περιοχές (Northern Areas) που είναι ομοσπονδιακά ελεγχόμενα και το κρατίδιο του Αζάντ Τζαμού (Azad Jammu) & Κασμίρ (Kashmir) που συνορεύει με την Ινδία και θεωρείται αυτόνομο¹ (Hasan 2010, Gazdar 2003).

Ιστορικά, το Πακιστάν δημιουργήθηκε το 1947 με σκοπό να αποτελέσει τον τόπο διαμονής για τους Μουσουλμάνους της Ινδίας (Δερμεντζόπουλος, 2009: 26). Την ίδρυση του κράτους ακολούθησαν δύο σημαντικές ανταλλαγές πληθυσμών. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στην περίοδο 1947-1948 οπότε με την διχοτόμηση της Ινδίας και την πλήρη ανεξαρτησία του Πακιστάν, προέκυψε ένα αμφίπλευρο ρεύμα μεταναστών: περισσότερα από 7 εκατομμύρια Μουσουλμάνοι μετανάστευσαν από την Ινδία στο Πακιστάν και σχεδόν 6 εκατομμύρια Ινδουιστές και Σικχ μετακινήθηκαν από το Πακιστάν στην Ινδία (Arif 1997, Moldenhawer 2005, Hasan 2010). Η μετακίνηση των πληθυσμών είχε ως συνέπεια την εκδήλωση εντάσεων και συρράξεων στα σύνορα του Πακιστάν με την Ινδία (Παντζάμπ) (Werbner, 2005:475).

Το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα στην ιστορία του Πακιστάν, μια άτυπη ανταλλαγή πληθυσμών, έγινε το 1971, έτος κατά το οποίο ανεξαρτητοποιήθηκε το Μπαγκλαντές (πρώην Ανατολικό Πακιστάν) σε σχέση με το Πακιστάν. Ο πληθυσμός των Μουσουλμάνων ινδικής καταγωγής προτίμησαν, με την απόσχιση του

---

¹ Το Αζάντ Τζαμού και το Κασμίρ ήταν δύο πριγκιπάτα που με την διάσχιση της Ινδίας το 1947, πέρασαν σε καθεστώς αυτόνομης διακυβέρνησης κάτω από τον έλεγχο του Πακιστάν (Hasan 2010).

Ανατολικού Πακιστάν, να ανακτήσουν την πακιστανική υπηκοότητά τους και να μετακινηθούν στο Δυτικό Πακιστάν (σημερινή Ισλαμική Δημοκρατία του Πακιστάν) (Vihe, 2007:79).

Κατά συνέπεια, οι δύο αυτές μεταναστευτικές μετακινήσεις επέδρασαν καταλυτικά στη δημογραφική και την εθνοπολιτισμική εξέλιξη του Πακιστάν. Ειδικότερα, η ανταλλαγή πληθυσμών του 1947 είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία θρησκευτικών μειονοτήτων οι οποίες αναγκάστηκαν να μετακινηθούν μέσα από τα νέα σύνορα των δύο χωρών (Hasan, 2010:36-37). Οι Μουσουλμάνοι μετανάστες από την Ινδία ήταν οι «μουχάτζιρς», οι άνθρωποι δηλαδή που άφησαν το σπίτι τους και εγκαταστάθηκαν στις περιοχές Παντζάμπ και Σίντ, ενώ, αντίστοιχα, οι Ινδουιστές και οι Σικχ αυτών των περιοχών μετακινήθηκαν στην Ινδία (Gazdar, 2003:7). Υπάρχουν πάντως διάφορα ζητήματα τα οποία παραμένουν άλυτα –ζητήματα, που προέκυψαν από τον Εμφύλιο του 1971 και των μεταναστευτικών ροών που επακολούθησαν. Στο νεοϊδρυθέν κράτος του Μπανγκλαντές διέμενε η κοινότητα των Μπιχάρι (Biharis), οι κάτοικοι της περιοχής Μπιχάρ, του πριν το 1947

Εικόνα 1: Χάρτης Πακιστάν

Πηγή:

Πανεπιστήμιο του Τέξας: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/pakistan_admin_2010.jpg (τελευταία πρόσβαση 08/04/13)

Ινδικού κράτους, οι οποίοι θεωρούνταν Πακιστανοί, χωρίς όμως να έχουν ποτέ ζήσει ή να κατάγονται από το Δυτικό Πακιστάν. Την περίοδο όμως του εμφυλίου μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής επαρχίας, οι Μπιχάρι τάχθηκαν υπέρ του Πακιστανικού στρατού. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μιλούν τη γλώσσα Ουρντού,

τους κατέστησε ανεπιθύμητους στο ανεξάρτητο Μπανγκλαντές. Από την άλλη πλευρά, ήταν ανεπιθύμητοι και από το Πακιστάν, το οποίο φοβόταν την περαιτέρω αποσταθεροποίηση στο εσωτερικό του λόγω του μεγάλου αριθμού μεταναστών που είχε ήδη δεχθεί. Έτσι τη δεκαετία του 1990 προχώρησε σε αναγνώριση του δικαιώματος 'επιστροφής' στη χώρα σε περίπου μισό εκατομμύριο μεταναστών, ενώ άλλοι 250-500.000 παρέμειναν σε προσφυγικούς καταυλισμούς στο Μπανγκλαντές (Vihe, 2007:80).

Με τις πληθυσμιακές μετακινήσεις του 1971 άλλαξε η εθνοπολιτισμική σύσταση του πληθυσμού. Στον νέο εθνοπολιτισμικό χάρτη της χώρας, οι μεγάλες πόλεις των περιοχών του Παντζάμπ και του Σιντ υπήρξαν οι κύριοι μεταναστευτικοί προορισμοί των Μουσουλμάνων ινδικής καταγωγής (Hasan 2010, Moldenhawer 2005). Ο προσφυγικός πληθυσμός από την Ινδία άγγιξε το 26% στην περιοχή του Παντζάμπ και 19% στην περιοχή του Σιντ και μόλις 2% στη Βόρειο-Δυτική Συνοριακή Επαρχία (Arif, Irfan, Cohen 1997:992). Η περιοχή του Παντζάμπ, κυρίως η πόλη Lahore, αποτέλεσε σημαντικό αστικό κέντρο που συγκέντρωσε ένα μεγάλο μέρος του προσφυγικού πληθυσμού της Ινδίας αλλά και εσωτερικούς μετανάστες από τις αγροτικές περιοχές του Βόρειου και Βορειοδυτικού Πακιστάν (Gazdar, 2003:8). Είναι η πρώτη μορφή εσωτερικής μετανάστευσης από τις αγροτικές περιοχές στα ανερχόμενα αστικά κέντρα του σύγχρονου Πακιστάν.

Ένα ακόμη σημαντικό αστικό κέντρο ήταν η πόλη του Karachi στην περιοχή του Σιντ, που βάσει της απογραφής του 1951, ο μισός πληθυσμός της πόλης αποτελούνταν από μουσουλμάνους πρόσφυγες (Gazdar, 2005:153) Με τη μετακίνηση του μουσουλμανικού πληθυσμού από την Ινδία και την εσωτερική μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού στην περιοχή, ο αστικός πληθυσμός της περιοχής αυξήθηκε σημαντικά: από 11% το 1941, έφτασε το 29% το 1951 και 37% το 1961 (Arif, Irfan, Cohen, 1997:999). Το ίδιο ποσοστό 36% αστικού πληθυσμού έχει διατηρηθεί μέχρι τις μέρες μας (CIA World Factbook, 2010). Η εσωτερική μετακίνηση έγινε κυρίως από τις αγροτικές περιοχές της Βορειοδυτικής Συνοριακής Επαρχίας (Hasan, 2010:37) καθώς και από άλλες συνοριακές περιοχές μεταξύ του Παντζάμπ και της Ινδίας (Gazdar, 2003:8).

Αξίζει να σημειωθεί πως ο πληθυσμός που μετακινήθηκε από την Ινδία είχε ανώτερο βιοτικό επίπεδο και επαγγελματική εξειδίκευση από αυτό των γηγενών. Κατά τον Arif (1997), είναι μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις ιστορικά που ο προσφυγικός πληθυσμός έχει ανώτερο εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο από αυτό των γηγενών.

2.1.1. Τα αίτια της εσωτερικής μετανάστευσης

Σύμφωνα με τον Gazdar (2003), τα μοντέλα μετανάστευσης στο Πακιστάν είναι δύο: α) η μετακίνηση από τις αγροτικές περιοχές της Βορειοδυτικής Συνοριακής Επαρχίας στο Παντζάμπ και β) από την αγροτική περιοχή του Παντζάμπ στα αστικά κέντρα αυτού, καθώς και στην περιοχή του Σιντ. Οι αγροτικές αυτές περιοχές χαρακτηρίζονται από αβέβαιες συνθήκες εργασίας και χαμηλά εισοδήματα, γεγονός που τις καθιστά επαρχίες αποστολής φθηνών εργατικών χεριών στα μεγάλα αστικά κέντρα (Memon, 2005:130). Χάρη στη *laissez-faire* πολιτική που ακολουθείται στο Πακιστάν, χαρακτηριζόμενη από μηδενικούς περιορισμούς στην εσωτερική κινητικότητα και ελάχιστους περιορισμούς σχετικά με την εργασία και τη στέγαση. Βάσει της απογραφής του 1998, 43% των εσωτερικών μεταναστών μετακινήθηκαν για οικονομικούς και οικογενειακούς λόγους. Οι περισσότεροι από αυτούς -ως επικεφαλής της οικογένειας- έπρεπε να στηρίξουν οικονομικά τα υπόλοιπα μέλη. Ο Memon (2005) θεωρεί ότι μια βασική συνιστώσα των μετακινήσεων ήταν το εισόδημα, το οποίο καθόριζε τη φύση και τη θέση της εργασίας του μετανάστη.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι, επομένως, άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιστορία του Πακιστάν, ήδη από την ίδρυση του κράτους. Η μετακίνηση πληθυσμών από και προς το Πακιστάν έχει άμεση επίπτωση στην κατανομή και την εσωτερική κινητικότητα του πληθυσμού. Επιπλέον, η εσωτερική μετανάστευση αποτελεί κύριο δημογραφικό και κοινωνικό-οικονομικό γνώρισμα της χώρας, καθώς έχει επηρεάσει περίπου τον μισό πληθυσμό του Πακιστάν (Memon, 2005:129).

2.2. Το Πακιστάν ως χώρα προορισμού: μεταναστευτικές ροές από το Αφγανιστάν

Ιστορικά, η μεταναστευτική σχέση μεταξύ των γειτονικών κρατών του Πακιστάν και του Αφγανιστάν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξέλιξη και των δύο χωρών. Το εκτενές σύνορο μεταξύ Πακιστάν και Αφγανιστάν με ορεινή οριογραμμή 1500 χλμ και τρία κεντρικά σημεία επαφής-τη Βορειοδυτική Συνοριακή Επαρχία, τις ομοσπονδιακά διοικούμενες φυλετικές περιοχές και το Μπαλουχιστάν- παρουσιάζει 200 περάσματα που διευκολύνουν την ελεύθερη καθημερινή μετακίνηση των πληθυσμών των δύο χωρών (Mehdi, 2010:37). Στις συνοριακές περιοχές διαμένουν οι φυλές των Παστούν και Μπαλούχι που κατοικούσαν σε αυτήν την περιοχή πριν τον διαχωρισμό της περιοχής μεταξύ των δύο χωρών. Η συνεχής μετακίνηση των πληθυσμών αυτών οδήγησε στην ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων και οικονομικών σχέσεων και ανταλλαγών (Altai Consulting & UNHCR 2009:13).

Η δεκαετία του 1980 αποτελεί ορόσημο στη σχέση των δύο χωρών, καθώς ο Εμφύλιος και η εισβολή του στρατού της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν οδήγησαν, όπως ήταν λογικό, βάσει της υπάρχουσας σχέσης, περισσότερα από 3 εκατομμύρια ανθρώπους να φύγουν από τη χώρα και να περάσουν στο γειτονικό Πακιστάν (Gazdar, 2003:3). Οι περισσότεροι από τους Αφγανούς πρόσφυγες ήταν υπέρμαχοι του αγώνα κατά των Σοβιετικών, γεγονός που ήταν σύμφωνο με τα συμφέροντα της φιλοαμερικάνικης πολιτικής της πακιστανικής κυβέρνησης και των ισλαμικών αρχών της χώρας (Hasan, 2010:37-38). Για το λόγο αυτό, οι πρόσφυγες αυτοί έτυχαν μιας ιδιαίτερα ευνοϊκής μεταχείρισης από το πακιστανικό κράτος.

Η λήξη της Σοβιετικής εισβολής, το 1988, δεν οδήγησε σε επιστροφή των Αφγανών προσφύγων στη χώρα τους, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Αντιθέτως, νέα κύματα προσφύγων δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα των αναταραχών στο εσωτερικό του Αφγανιστάν κατά τη δεκαετία του '90 και του Εμφυλίου οι οποίες κατέληξαν στον έλεγχο της πρωτεύουσας Καμπούλ από τους Ταλιμπάν το 1996 (Baseline study AENEAS, 2009:51). Η περίοδος αυτή έφερε στην επιφάνεια τη διστακτικότητα και καχυποψία της πακιστανικής κυβέρνησης απέναντι στα νέα προσφυγικά κύματα (Gazdar, 2005:156). Με το τέλος του 2001, ο αριθμός των Αφγανών προσφύγων στο Πακιστάν έφτασε περίπου τα 3.5 εκ. (Baseline study AENEAS, 2009:51).

Η πλειονότητα των προσφύγων από το Αφγανιστάν συγκεντρώθηκε σε καταυλισμούς στις συνοριακές περιοχές του Μπαλουχιστάν και της Βορειοδυτικής Δυτικής Συνοριακής Επαρχίας, γεγονός που προκάλεσε την απότομη αύξηση του πληθυσμού των πόλεων Peshawar και Quetta των περιοχών αυτών. Επιπλέον, τα κοινωνικά και οικονομικά δίκτυα που αναπτύχθηκαν από τις συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών, οδήγησαν στην σταδιακή εγκατάσταση Αφγανών στα μεγάλα αστικά κέντρα και στην επαγγελματική και κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Υπολογίζεται ότι στην πόλη Karachi εγκαταστάθηκαν 600.000 πρόσφυγες (Hasan, 2010:37-38) και ότι στην πρωτεύουσα Ισλαμαμπάντ διαμένουν περισσότεροι από 25,000 Αφγανοί πρόσφυγες (Arif, Irfan, Cohen, 1997:992).

Η “προσωρινή” εγκατάσταση των Αφγανών προσφύγων, με τις οικογένειες και τις κοινότητές τους, έφερε στην επιφάνεια ζητήματα εθνικής ταυτότητας στο Πακιστάν. Με την άφιξη των νέων πληθυσμών, σημειώθηκαν αλλαγές στην εθνοπολιτισμική σύνθεση της χώρας, καθώς ενδυναμώθηκε η παρουσία των Παστούν έναντι των Μπαλούχι, κυρίως στο Μπαλουχιστάν. Δεν αποφεύχθηκαν έτσι οι εντάσεις και οι συγκρούσεις τόσο σε εθνοπολιτισμικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο (Gazdar, 2003:16).

Η κυβερνητική στάση του Πακιστάν και η χάραξη εθνικών πολιτικών σχετικά με το ζήτημα της μετανάστευσης από το Αφγανιστάν έχει περάσει από διάφορες ιστορικές φάσεις. Η πρώτη φάση εισόδου των Αφγανών προσφύγων (από τα τέλη του 1970 μέχρι περίπου το 1988) ήρθε αντιμέτωπη με μια ιδιαίτερα ανοιχτή, laissez faire εθνική στρατηγική μετακίνησης των πληθυσμών και φιλοξενίας τους σε προσφυγικούς καταυλισμούς. Υπολογίζεται ότι 300 προσφυγικοί καταυλισμοί δημιουργήθηκαν την περίοδο στο Πακιστάν (Baseline study AENEAS, 2009:51).

Η δεύτερη φάση διατηρεί την ανοικτή εθνική πολιτική για τη μετανάστευση από το Αφγανιστάν, εισάγοντας όμως κάποιους περιορισμούς κατά την περίοδο 1988–2001, που συνεχίστηκαν ως την τρίτη φάση και ενισχύθηκαν από το 2001 και μετά με την εφαρμογή ενθαρρυντικών πολιτικών για τον επαναπατρισμό των προσφύγων. Τα προγράμματα επαναπατρισμού των προσφύγων είχαν ξεκινήσει ήδη μετά τη λήξη των εχθροπραξιών και την αποχώρηση του Σοβιετικού στρατού το 1992 από το Αφγανιστάν. Η πλειονότητα όμως των προσφύγων εκτιμάται ότι αναζήτησε ξανά ασφάλεια στο Πακιστάν με την έναρξη του Εμφυλίου μεταξύ των ανταρτών και της τότε κυβέρνησης. Μετά την πώση των Ταλιμπάν και συγκεκριμένα, την περίοδο 2002 έως 2005, σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες επιτεύχθηκε ο επαναπατρισμός περίπου 4.5 εκατομμυρίων Αφγανών από το Πακιστάν και το Ιράν (UNHCR & Altai consulting 2009:7). Κάποιοι υπολογίζουν ότι ο εθελοντικός επαναπατρισμός του 2002, οδήγησε στην επιστροφή σχεδόν 4 εκατομμυρίων Αφγανών, με περίπου 1.7-1.8 εκατομμύρια να παραμένουν στο Πακιστάν (ibid). Σύμφωνα με τον Gazdar (2003), παρόλη την επίσημη κυβερνητική στάση ότι οι Αφγανοί θα επιστρέψουν σταδιακά στη χώρα τους, γεγονός που ενισχύθηκε με το κλείσιμο καταυλισμών και τις συστηματικές προσπάθειες για 'εθελοντικό επαναπατρισμό', πολλοί ήταν αυτοί που εκμεταλλεύτηκαν τα χρηματικά επιδόματα του Προγράμματος Επαναπατρισμού και επέστρεψαν στη συνέχεια παράτυπα στο Πακιστάν.

Αξίζει να τονισθεί πως με την αλλαγή της κυβερνητικής πολιτικής στο Πακιστάν, δημιουργήθηκαν δύο ομάδες μεταναστών: α) αυτοί που επέστρεψαν στο Αφγανιστάν - για τον αριθμό των οποίων δεν υπάρχει ούτε ακριβής ούτε αξιόπιστη πληροφόρηση- και β) εκείνοι που αναζήτησαν καταφύγιο ή/και εργασία στην Ευρώπη αποφεύγοντας να επιστρέψουν στο Αφγανιστάν. Πολλοί από αυτούς κατάφεραν, εκμεταλλευόμενοι τα κοινωνικά τους δίκτυα, να αποκτήσουν πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα (και πακιστανικό διαβατήριο/ταυτότητα) και να περάσουν παράνομα στη Μέση Ανατολή ή και ακόμη πιο μακριά (Mehdi, 2010:37).

Ο Mehdi (2010) ισχυρίζεται πως στο Πακιστάν λειτουργεί ένα ιδιαίτερα ευρύ κύκλωμα παράνομης μετανάστευσης που υποστηρίζεται από διακινητές που εργάζονται στα υψηλότερα κυβερνητικά και διοικητικά κλιμάκια της χώρας με διασυνδέσεις που διευκολύνουν το πέρασμα είτε από τα χερσαία και θαλάσσια σύνορα Ινδίας-Πακιστάν είτε από τα θαλάσσια σύνορα του Πακιστάν με τις χώρες του Κόλπου. Γίνεται σαφές πως για μια μερίδα του Αφγανικού πληθυσμού το Πακιστάν δε λειτούργησε ως χώρα προορισμού αλλά ως χώρα διέλευσης για παράνομους μετανάστες, γυναίκες και παιδιά προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής.

2.3. Το Πακιστάν ως χώρα διέλευσης μεταναστών

Η περίπτωση του Μπανγκλαντές παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον από πλευράς μετανάστευσης λόγω της ιστορικής σύνδεσής του με το Πακιστάν. Με την απόσχιση από την Ινδία το 1947, αποτέλεσε μέρος του νεοσυσταθέντος Πακιστάν που ήταν διαχωρισμένο σε Ανατολικό και Δυτικό Πακιστάν. Μετά την ανεξαρτησία του (1971), το Ανατολικό Πακιστάν μετονομάστηκε σε Μπανγκλαντές ενώ το Δυτικό Πακιστάν, Ισλαμική Δημοκρατία του Πακιστάν. Η ίδρυση του νέου κράτους και η δημογραφική εξέλιξη έφερε στο προσκήνιο ποικίλα προβλήματα: χιλιάδες Μουσουλμάνοι (όχι πάντως Μπανγκλαντεσιανοί) που ζούσαν στο πρώην Ανατολικό Πακιστάν επέλεξαν να παραμείνουν Πακιστανοί πολίτες, με την πλειονότητα αυτών να μετακινείται στο Karachi. Παράλληλα, οι Bengalis που ζούσαν στο Δυτικό Πακιστάν κατά τα χρόνια της ενοποίησης 1947-71 παρέμειναν εκεί. Ενώ τη δεκαετία του 1980 ένας μεγάλος αριθμός Μπανγκλαντεσιανών μετακινήθηκε παράνομα στο Πακιστάν, κυρίως στις περιοχές γύρω από το Karachi σε αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και οικονομικής αποκατάστασης (Gazdar, 2005:157). Εκτιμάται πως περίπου 1 εκατομμύριο Μπανγκλαντεσιανών ζουν παράνομα στο Karachi (Mehdi, 2010:9).

2.3.1. Οι λόγοι μετανάστευσης από το Μπανγκλαντές

Η μετανάστευση είναι για το Μπανγκλαντές σχεδόν αλληλένδετη με την μάχη για επιβίωση. Η χώρα είχε να αντιμετωπίσει τις πληθυσμιακές ανακατατάξεις μέχρι τη δεκαετία του '70, σε συνδυασμό με τους αργούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, τον υπερπληθυσμό και τις φυσικές καταστροφές που έπληξαν τα εδάφη της (Mehdi, 2010:26).

Απόρροια αυτών των παραγόντων ήταν η δημιουργία μεταναστευτικών ροών προς αναζήτηση καλύτερων οικονομικών κι επαγγελματικών συνθηκών διαβίωσης προς το γειτονικό Πακιστάν. Η επιλογή έγινε χάρη στους ιστορικούς δεσμούς από τα χρόνια της ενοποίησης αλλά και λόγω του στρατηγικού σημείου του Πακιστάν που προσέφερε πρόσβαση στα πλούσια πετρελαιοπαραγωγικά κράτη της Μέσης Ανατολής.

Επιπλέον, ένας μεγάλος αριθμός Μπανγκλαντεσιανών μεταναστριών μετακινήθηκε παράνομα ως απάντηση στη συστηματική ζήτηση φθηνού γυναικείου εργατικού δυναμικού στους τομείς υπηρεσιών, οικιακών εργασιών και πορνείας των μεγάλων πόλεων του Πακιστάν. Εκτιμάται ότι τα τελευταία δέκα χρόνια, περισσότερες από 200.000 γυναίκες από το Μπανγκλαντές ήρθαν παράνομα στο Πακιστάν (Hasan, 2010:38). Τη μετακίνησή τους διευκόλυνε το ευρύ κύκλωμα διακινητών που λειτουργούσε στα σύνορα Μπαγκλαντές-Ινδίας και Ινδίας-Πακιστάν (Mehdi, 2010:33).

2.3.2. Παράτυπα Δίκτυα μετανάστευσης:

i. Καράτσι: κόμβος παράνομης διακίνησης

Η πόλη Karachi αποτελεί χωρίς αμφιβολία βασικό κόμβο παράνομης διακίνησης μεταναστών. Κατά τη δεκαετία '70-'80 λειτούργησε ως κεντρικό σημείο διακίνησης Μπανγκλαντεσιανών και Πακιστανών μεταναστών προς τα πλούσια ισλαμικά κράτη του Κόλπου (Mehdi, 2010:20). Φιλοξενεί τη μεγαλύτερη και καλύτερα δικτυωμένη κοινότητα Μπανγκλαντεσιανών στο Πακιστάν, η οποία "διευκόλυνε" την άφιξη και τη διέλευση ομοεθνών σε συνεργασία με διάφορα άλλα κυκλώματα λαθρομετανάστευσης, Μπανγκλαντεσιανών, Πακιστανών και ξένων διακινητών (Baseline study AENEAS, 2010:43). Επρόκειτο για ιδιαίτερα μεγάλα κυκλώματα που είχαν τους "ανθρώπους τους" στα σύνορα Μπαγκλαντές-Ινδίας και Ινδίας-Πακιστάν, καθώς και σε διοικητικά πόστα -υπεύθυνους για την έκδοση πλαστών εγγράφων. Η έρευνα που διεξήχθη από την ActionAid- Πακιστάν² αποκάλυψε ότι κάποιοι από τους Μπαγκλαντεσιανούς που μετανάστευσαν στο Πακιστάν στις αρχές της δεκαετίας του '70, αποτέλεσαν αργότερα τους κύριους διακινητές στις περιοχές Μπαγκλαντές-Ινδίας-Πακιστάν (Mehdi, 2010:42).

Σημαντικός ήταν ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων στη δημιουργία παράτυπων μεταναστευτικών δικτύων στην περίπτωση του Μπαγκλαντές. Συγκεκριμένα, οι Μπαγκλαντεσιανοί που ζούσαν στην περιοχή του Σιντ και κυρίως στην πόλη Karachi, αποτέλεσαν πόλο έλξης για τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές που έφθασαν παράτυπα κατά το 1980-1990 με σκοπό να μείνουν προσωρινά στο Πακιστάν και στη συνέχεια να περάσουν στις χώρες του Κόλπου και, σε κάποιες περιπτώσεις, στην Ευρώπη (Baseline study AENEAS, 2010:47). Σε έρευνα που διεξήγαγε για τη μετανάστευση από το Μπαγκλαντές στις χώρες του Κόλπου, η Shah (1999), πέρα από τη νόμιμη ζήτηση εργατικού δυναμικού από τις αραβικές χώρες ή τη λειτουργία των κυκλωμάτων παράτυπης μετανάστευσης, εντόπισε τη σημασία των οικογενειακών-κοινωνικών δικτύων στο Πακιστάν -το 35% των ερωτηθέντων που είχαν φτάσει στις χώρες του Κόλπου το κατάφεραν χάρη στα δίκτυα που είχαν οι ίδιοι στο Πακιστάν.

ii. Μετανάστευση προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου

Σύμφωνα με τις επίσημες πακιστανικές αρχές, οι Μπαγκλαντεσιανοί που βρίσκονται στο Πακιστάν δε μπορούν να περάσουν σε καθεστώς νομιμότητας /να αναγνωριστούν ως νόμιμοι ακόμα κι αν έχουν παραμείνει επί μακρόν στη χώρα ή κι αν ζούσαν προηγουμένως στο Δυτικό Πακιστάν ως Πακιστανοί πολίτες κατά τις δεκαετίες πριν το 1971 (Gazdar, 2005:169). Βιώνοντας το καθεστώς παρατυπίας και τον πολιτικό και κοινωνικό αποκλεισμό ως συνέπεια, η κοινότητα των Μπαγκλαντεσιανών στο Karachi είναι ιδιαίτερα ευάλωτη, γεγονός που αυξάνει την επιθυμία για μετανάστευση στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Ευρώπης (κυρίως Αγγλία).

² Η έρευνα φέρει τον τίτλο "Shattered Dreams and Living Nightmares" (Mehdi, 2010)

Δεύτερον, οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης της κοινότητας των Μπαγκλαντεσιανών στο Karachi έκαναν τη Μέση Ανατολή να φαντάζει ως ιδανικός προορισμός. Περίπου 200.000 Μπαγκλαντεσιανοί μετανάστες μένουν στις παράκτιες φτωχές περιοχές του Karachi³ και ασχολούνται με την αλιεία (Hasan 2010:38).

Έτσι, το Πακιστάν έπαψε να αποτελεί ελκυστικό προορισμό για παραμονή των μεταναστών από το Μπαγκλαντές και μετατράπηκε σε ένα “εύκολο πέρασμα προς τις χώρες-στόχο”. Οι αραβικές χώρες έγιναν πόλος έλξης για εργάτες-μετανάστες. Υπάρχει έντονη ζήτηση α) για νεαρές γυναίκες, στις οικιακές εργασίες και την πορνεία και β) για παιδιά, στην οικιακή εργασία, την πορνεία καθώς και στους αγώνες με καμήλες (αναβάτες) και γ) για άντρες, στους τομείς των μεταφορών και της κατασκευής (Mehdi, 2010:17).

Με μια συνολική ματιά, η μετανάστευση προς τη Μέση Ανατολή και συγκεκριμένα τις χώρες του Κόλπου εν μέρει ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της διάσπασης του Πακιστάν. Εκείνοι που διέμεναν στο Δυτικό Πακιστάν (το οποίο μετά την διάσπαση αποτελεί τη σημερινή Ισλαμική Δημοκρατία του Πακιστάν) αναζήτησαν καταφύγιο στις χώρες του Κόλπου και όταν, μετά το 1973, αυξήθηκε η ζήτηση για φτηνά εργατικά χέρια, μεσολάβησαν ώστε να μεταναστεύσουν οι δικό τους άνθρωποι στις χώρες αυτές (Baseline study AENEAS, 2010:47).

2.4. Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στη Μ. Ανατολή και την Ευρώπη

Στην ενότητα αυτή εξετάζονται τα μεταναστευτικά κύματα από το Πακιστάν προς την Ευρώπη και τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Η μελέτη των συγκεκριμένων μεταναστευτικών ροών παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον, καθώς αποκαλύπτει την ομοιότητα τελικώς που χαρακτηρίζει τις διαφορετικές τάσεις και φάσεις μετανάστευσης προς τους δύο διαφορετικούς προορισμούς. Και στις δύο περιπτώσεις, η μετανάστευση ξεκίνησε νόμιμα και κατέληξε να γίνεται παράνομα. Θα εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους συνέβη αυτό.

2.4.1. Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στις χώρες του Κόλπου

Στην περίπτωση της μετανάστευσης προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής, η μετακίνηση έγινε με τη στήριξη του κρατικού μηχανισμού. Η κυβερνητική πολιτική του Πακιστάν ενίσχυε⁴ σθεναρά τους νόμιμους εργασιακούς δεσμούς με τις πετρελαιοπαραγωγικά πλούσιες χώρες. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του '70, οι Πακιστανοί ανέλαβαν να καλύψουν τη ζήτηση για φτηνό εργατικό δυναμικό, κυρίως ειδικευμένο, στον τομέα των κατασκευών, της παροχής υπηρεσιών και των συγκοινωνιών των χωρών του Κόλπου (Gazdar, 2003:3). Οι ραγδαίοι ρυθμοί ανάπτυξης των αραβικών κρατών είχαν ως αποτέλεσμα και την αποστολή ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, στους τομείς του εμπορίου και των δημοσίων έργων, από το 1975 κι έπειτα. Το 1981, ο πληθυσμός των Πακιστανών εργατών άγγιξε τα 2 εκατομμύρια περίπου (Vihe, 2007:81). Χάρη στην ενθαρρυντική πολιτική του Πακιστάν, καθώς και στην οικονομική εξασφάλιση των οικογενειών στο Πακιστάν μέσω των εμβασμάτων των μεταναστών, ο αριθμός αυτός σημείωσε ραγδαία αύξηση, αποτελώντας το 1/3 του συνολικού ξένου πληθυσμού μεταναστών στις χώρες του Κόλπου (Choucri, 1986:254). Αξίζει να τονισθεί πως τα εμβάσματα αποτέλεσαν τον κύριο μοχλό οικονομικής ανάπτυξης για τις περιοχές αποστολής μεταναστών, κυρίως στην πόλη Gujarat της περιοχής Punjab και στις πόλεις Dir και Swat της Βορειοδυτικής Συνοριακής Επαρχίας (Vihe, 2007:82).

Κατά τη δεκαετία του '80, εφαρμόστηκαν πολιτικές περιορισμού στις θεωρήσεις και στη χορήγηση υπηκοότητας. Στον έλεγχο των μεταναστευτικών ροών, συνέβαλαν τα τριετή συμβόλαια απασχόλησης, καθώς επίσης η υποχρέωση για επιστροφή στη χώρα προέλευσης μετά τη λήξη των σχέσεων εργασίας. Μετά τη

³ Είναι οι γνωστές “παραγκουπόλεις” στο Karachi με το όνομα *katchi abadis*

⁴ Το γραφείο Bureau of Emigration and Overseas Employment είχε καταγράψει 3.131.776 Πακιστανούς που είχαν μετακινηθεί στις χώρες της Μέσης Ανατολής για εργασία. (Vihe, 2007:81).

ολοκλήρωση ορισμένων μεγάλων κατασκευαστικών και οικοδομικών έργων, η ολοένα αυξανόμενη προσφορά φθηνών εργατικών χεριών, τόσο από ασιατικές όσο από αραβικές χώρες, δημιούργησε ένα σημαντικό πρόβλημα τόσο υπερπληθυσμού εργατικών χεριών όσο και ανταγωνιστικής απασχόλησης μεταξύ των μεταναστών από αραβικές και ασιατικές χώρες (Choucri, 1986:254).

Ο πόλεμος του Κόλπου που ακολούθησε τη δεκαετία του '90 αναστάτωσε ακόμα περισσότερο τις οικονομίες των αραβικών κρατών που έπαψαν να δέχονται ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό (Arif, Irfan, Cohen, 1997:997). Το γεγονός αυτό οδήγησε τους Πακιστανούς μετανάστες να αναζητήσουν παράνομους τρόπους εισόδου και παραμονής στη χώρα, ειδικά μετά τη λήξη των συμβολαίων εργασίας (Gazdar, 2003:13). Είναι η απαρχή της παράνομης μετανάστευσης που ενισχύθηκε χάριν στη ζήτηση για εποχική θρησκευτική μετανάστευση μουσουλμάνων Πακιστανών στη Σαουδική Αραβία την περίοδο των μεγάλων Ισλαμικών εορτών. Εκτιμάται ότι ένας μεγάλος αριθμός Πακιστανών παρέμεινε παράτυπα μετά τη λήξη των εποχικών θεωρήσεων καθώς και ορισμένοι αναζήτησαν νέους προορισμούς στην Ευρώπη (Gazdar 2003, Vihe 2007).

Συνολικά, η μετανάστευση από το Πακιστάν προς τις χώρες του Κόλπου συγκεντρώνει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) καλύπτει το ευρύ φάσμα δεξιοτήτων που ζητούν στις χώρες αποστολής

β) είναι αποτέλεσμα οργανωμένων δομικά κρατικών πολιτικών και αντιπροσωπεύει τόσο ιδιωτικές πρωτοβουλίες όσο και συλλογικές πρωτοβουλίες αποβλέποντας στη δημιουργία μελλοντικών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων με τις χώρες του Κόλπου. (Choucri, 1986:260).

2.4.2. Το Πακιστάν ως χώρα αποστολής μεταναστών στην Ευρώπη

Η διεθνής βιβλιογραφία σχετικά με την εκροή μεταναστών από το Πακιστάν στις χώρες της Ευρώπης είναι ιδιαίτερα εκτενής. Στην παρούσα μελέτη λόγω περιορισμένης έκτασης θα επικεντρωθούμε στην περιγραφή των κύριων χρονικών φάσεων των μεταναστευτικών εκροών της ομάδας υπό μελέτη.

Η μετανάστευση προς την Ευρώπη είναι συνυφασμένη με τη δημιουργία του νεο-ιδρυθέντος κράτους του Πακιστάν. Από τις αρχές του 1950, η πρώτη μεγάλη μεταναστευτική ομάδα Πακιστανών, κυρίως από τις περιοχές του Αζάντ Τζαμού (Azad Jammu), Κασμίρ (Kashmir) και του Βορείου Παντζάμπ μετακινήθηκαν για να καλύψουν τη ζήτηση σε εργατικό δυναμικό στο τομέα των κατασκευών του Ηνωμένου Βασιλείου (Vihe 2007, Gazdar 2003). Με το πέρας του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η ανασύσταση της οικονομίας της Αγγλίας και κυρίως οι τομείς κατασκευών και ναυτιλιακών/ναυπηγικών καλύφθηκαν από νεαρούς άνδρες, χαμηλής τάξης, με λίγη ή χωρίς ειδικευση (Webner, 2005:475). Η περίοδος αυτή αποτελεί την πρώτη φάση νόμιμης μετανάστευσης προς την Ευρώπη της εν λόγω ομάδας που συνοδεύτηκε από μόνιμη εγκατάσταση εκεί μέχρι και τη δεκαετία του '80 (ibid).

Η μετανάστευση συνεχίστηκε και τη δεκαετία του 1960 κατά την οποία οι Πακιστανοί μετανάστες μετακινήθηκαν προς την Αγγλία κι άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Πρόκειται για μια μορφή νόμιμης μετανάστευσης με πρωταγωνιστές τα μορφωμένα και καταρτισμένα μέλη⁵ της μεσοαστικής τάξης του Πακιστάν, που απασχολήθηκαν στους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (Αγγλία, Δυτική Γερμανία και Νορβηγία) (Vihe 2007, Webner, 2005). Υπολογίζεται πως το 1961, 32.000 Πακιστανοί κατοικούσαν στην Αγγλία Arif, Irfan, Cohen, 1997:995). Τη δεκαετία αυτή σημειώθηκε η πρώτη μετακίνηση καταρτισμένων, μεσοαστών, επαγγελματιών Πακιστανών στις Σκανδιναβικές χώρες (φαινόμενο brain drain). Η μετακίνηση έγινε κυρίως από πόλεις με μεγάλη μεταναστευτική παράδοση, όπως το Gujarat της περιοχής Παντζάμπ (Punjab) και το Μιρπούρ (Mirpur) του Κασμίρ (Kashmir). Εκτιμάται πως το 2010 ζούσαν 27.000 Πακιστανοί στη Νορβηγία, σχεδόν όλοι από το Gujarat (Hasan 2010:40).

⁵ Γίνεται λόγος για την πρώτη μορφή του Πακιστανικού brain drain στις Ευρωπαϊκές χώρες. Το καταρτισμένο εργατικό δυναμικό μετακινήθηκε τόσο για εργασία όσο και για σπουδές στις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία τη δεκαετία του 1960 και 1970 (Baseline Study AENEAS 2009, Arif, Irfan, Cohen 1997).

Το γενικά ομοιογενές μεταναστευτικό προφίλ οδήγησε αρχικά στην κοινωνικό-οικονομική και πολιτισμική ομοιογένεια μεταξύ των πακιστανικών κοινοτήτων στη Νορβηγία και τη Δανία. Στη συνέχεια, τη δεκαετία του '70 και '80 σημειώθηκε η εγκατάσταση των Πακιστανών στις Σκανδιναβικές χώρες που ακολουθήθηκε από τη σταδιακή μετακίνηση του γυναικείου πληθυσμού για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Οι πακιστανικές κοινότητες των σκανδιναβικών χωρών επεδίωξαν την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ένταξή τους μέσω της εκμάθησης της γλώσσας, της απασχόλησης των γυναικών και της εκπαίδευσης των παιδιών (Moldenhawer, 2005:8).

Ακολούθως, στις αρχές της δεκαετίας του '90 εμφανίστηκαν τα πρώτα κύματα παράνομης μετακίνησης προς τις χώρες της Ε.Ε. Οι παράτυπες μεταναστευτικές ροές από το Πακιστάν προς τις χώρες αυτές, αφορούν στη πλειονότητα άνδρες που ανήκουν στα φτωχότερα στρώματα, και μετακινούνται προς την Ευρώπη με τη βοήθεια κυκλωμάτων λαθρεμπόρων. Ορισμένοι καταφέρνουν να αποκτήσουν κάποιο βαθμό νομιμοποίησης μέσω του συστήματος ασύλου των χωρών. Υπάρχουν και οι περιπτώσεις ημί-νόμιμης κατάστασης, κατά τις οποίες εισέρχονται οι μετανάστες νόμιμα στις χώρες, είτε ως φοιτητές ή ως τουρίστες, και διαμένουν μετά την λήξη των θεωρήσεών τους (Baseline Study AENEAS, 2009:17). Δεν υπάρχει ακριβής αριθμός των παράνομων μεταναστών από το Πακιστάν στις ευρωπαϊκές χώρες (ibid:119).

Συνολικά υπολογίζεται ότι περίπου 4 εκατομμύρια Πακιστανοί ζουν εκτός Πακιστάν, με τον μισό περίπου πληθυσμό να ζει στην Ευρώπη, και κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, αποτελώντας τη μεγαλύτερη πακιστανική κοινότητα διασποράς (Hasan 2010, Webner 2005). Σύμφωνα με τις διαθέσιμες έρευνες, η πλειονότητα των παράτυπων μεταναστών προέρχεται από την επαρχία Παντζάμπ (Punjab) και ακολουθούν οι περιοχές του Βόρειου Πακιστάν. Για τις περιοχές αυτές, τα μεταναστευτικά εμβάσματα είναι η κύρια πηγή οικονομικής ανάπτυξης, με την πόλη Gujarat να «ζει» κυριολεκτικά από αυτά (Hasan 2010).

Η διαθέσιμη βιβλιογραφία παρουσιάζει τα διάφορα μοντέλα, πρώτα νόμιμης και στην πορεία παράνομης, μετανάστευσης από το Πακιστάν στις χώρες της Ευρώπης. Ανάμεσα σε αυτές είναι και η Ελλάδα, η περίπτωση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον καθώς έχει εξελιχθεί σήμερα σε βασικό κόμβο παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν στην ευρύτερη Ευρώπη.

3. Μετανάστευση από το Πακιστάν στην Ελλάδα

3.1. Ιστορική Αναδρομή

Η εισροή μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα ξεκινά στη δεκαετία του '70, με την υπογραφή διακρατικής συμφωνίας για την προσωρινή απασχόληση Πακιστανών εργατών στα ναυπηγεία Σκαρμαγκαά (Δερμεντζόπουλος 2009, Leghari 2009, Τριανταφυλλίδου, 2010). Ακολούθησε η εμπορική συμφωνία του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών Ελλάδας με το Πακιστάν για απασχόληση εξειδικευμένων Πακιστανών μεταναστών στην ελληνική υφαντουργία (Δερμεντζόπουλος, 2009:5). Οι μετακινήσεις αυτές ήταν νόμιμες και έγιναν με τη μορφή της «μετάκλησης⁶». Κατά την επόμενη δεκαετία ('80), έφτασε στην Ελλάδα ένα δεύτερο κύμα Πακιστανών, πιθανώς, κατά τον Tonchev (2007), λόγω της εγκαθίδρυσης της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς την εποχή εκείνη και της προσδοκίας των μεταναστών για εύκολη μετακίνηση εντός της τότε Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Την ίδια περίοδο, η Ελλάδα γίνεται σημείο διέλευσης για πολλούς Πακιστανούς, οι οποίοι εισέρχονται παράνομα στη χώρα αναζητώντας άλλους ευρωπαϊκούς προορισμούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, το 1981 ήταν καταγεγραμμένοι 1.829 Πακιστανοί στην Ελλάδα, εκ των οποίων οι 1.349 ήταν παράνομοι (Lasarescu & Broersma, 2010:387).

Κατά τα επόμενα χρόνια, σημειώθηκε σταδιακή αύξηση (δεκαετία του 1990) του αριθμού των μεταναστών από το Πακιστάν, οι περισσότεροι εκ των οποίων εισήλθαν παράτυπα, είτε με τη χρήση τουριστικής θεώρησης ή

⁶ Η μετάκληση αφορά το σύστημα εποχικής εργασίας αλλοδαπών με τη μορφή της διμερούς συμφωνίας μεταξύ της χώρας προέλευσης και της χώρας προορισμού και πρόσκλησης των αλλοδαπών από τους φορείς της τελευταίας (Tonchev 2007, Μαρούκης 2008).

θεώρησης σπουδών, και παρέμειναν στην Ελλάδα μετά τη λήξη των εγγράφων. Η απογραφή του 2011 έδειξε μεγάλη αύξηση των Πακιστανών στην Ελλάδα: 11.130 άτομα (Lasarescu &Broersma, 2010:388). Ο πραγματικός αριθμός των μεταναστών δεν είναι γνωστός, καθώς υπολογίζεται πως υπάρχει ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός παράτυπων, οι οποίοι δεν υπολογίζονται επίσημα (Tonchev, 2007:18). Ο Tonchev (2007) ισχυρίζεται ότι το 2006 η πακιστανική κοινότητα αποτελούσε τη μεγαλύτερη ασιατική κοινότητα στην Ελλάδα με πληθυσμό περίπου 40.000-50.000 ατόμων, σε αντιδιαστολή προς τις επίσημες πηγές, οι οποίες αναφέρουν μόλις 15.478 άτομα. Η μεγάλη αυτή πακιστανική κοινότητα αποτέλεσε το κοινωνικό όχημα που διευκόλυνε και νέες μεταναστευτικές ροές από το Πακιστάν προς την Ελλάδα (Δερμεντζόπουλος, 2009:5).

3.2. Η Ελλάδα ως χώρα προορισμού

Η επιλογή της Ελλάδας ως χώρα προορισμού από τους Πακιστανούς μετανάστες έχει επηρεαστεί από μια σειρά παραγόντων. Η γεωγραφική της θέση εξυπηρετεί την προοπτική της μετάβασης σε οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα διευκολύνει τη διέλευση των μεταναστευτικών ροών μέσα από την επικράτεια της προς τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. (Tonchev, 2007:27). Ένας επιπλέον λόγος για την προσέλκυση μεταναστών οφείλεται στην ελληνική νομοθεσία περί μετανάστευσης και ασύλου που ίσχυσε μέχρι και το 2005. Μέσω των προγραμμάτων νομιμοποίησης του 1998, 2001 και 2005 υπήρχε η δυνατότητα νομιμοποίησης των μεταναστών που διέμεναν παράτυπα στη χώρα, γεγονός που αξιοποίησε κατάλληλα η πακιστανική διασπορά μέσω των ποικίλων κοινωνικών της δικτύων, τόσο στην Ευρώπη όσο, ιδίως, στο Πακιστάν (Leghari, 2009:6).

Η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης -κυρίως μέσω της επικοινωνίας με πακιστανικούς φορείς στην Ελλάδα- έφερε στο φως τη σημασία των κοινωνικών δικτύων στην επιλογή της χώρας προορισμού. Φαίνεται πως οι μετανάστες οι οποίοι είχαν σκοπό να εγκατασταθούν στην Ελλάδα διέθεταν ήδη ένα ευρύ οικογενειακό και συγγενειακό δίκτυο στη χώρα. Ο ρόλος του συγκεκριμένου δικτύου ήταν πολύπλευρος. Πρώτον, αποτελούσε βασική και αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης για τα τεκταινόμενα και ισχύοντα στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεύτερον, παρείχε στήριξη στους νέους μετανάστες που διέμεναν στην Ελλάδα. Τρίτον, αποτελούσε βασική πηγή οικονομικής ενίσχυσης πίσω στην πατρίδα (το Πακιστάν) με τα χρηματικά εμβάσματα σε συγγενείς. Και τέλος, ήταν ένα ηθικό και κοινωνικό κίνητρο για τους διστακτικούς μετανάστες οι οποίοι παροτρύνονταν έτσι να τολμήσουν το μεγάλο βήμα του εκπατρισμού παρακινημένοι από τους «αδελφούς» τους που αποτελούσαν πλέον μέλη της πακιστανικής κοινότητας –“Αφού το έκανε ο Τ., μπορώ να το κάνω κι εγώ.” (Συνέντευξη αρ.1).

Υπήρξαν και ορισμένες περιπτώσεις μεταναστών οι οποίοι χρησιμοποίησαν συνειδητά την Ελλάδα ως ενδιάμεσο σταθμό για κάποιον άλλο τελικό προορισμό μετανάστευσης. Εδώ ο ρόλος της κοινωνικής δικτύωσης ήταν καθοριστικός, καθώς διασφάλιζε την αξιόπιστη πληροφόρηση για τις συνθήκες ζωής και τα ισχύοντα σχετικά με τη μετανάστευση στις χώρες-προορισμούς των μεταναστών. Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο της Πακιστανικής Κοινότητας Ελλάδας (Συνέντευξη αρ.2), το μεγαλύτερο ποσοστό Πακιστανών μεταναστών ανήκει σε αυτή την κατηγορία.

Τέλος, υπάρχουν οι μετανάστες που δεν έχουν κοινωνική δικτύωση στην Ευρώπη και οι οποίοι αποσκοπούν στην εγκατάσταση σε οποιαδήποτε ευρωπαϊκή χώρα τους παρέχει δυνατότητα εργασίας (Παπαδοπούλου, 2004:9). Αυτό συνέβη και στην Ελλάδα, όπου βρήκαν κατάλληλες συνθήκες για εγκατάσταση οι μετανάστες, καθώς βρήκαν απασχόληση στον μεγαλύτερο οικονομικό τομέα της χώρας: την παραοικονομία (Lasarescu &Broersma, 2010:413). Παραμένοντας στην Ελλάδα, είχαν πλέον μεγαλύτερη και καλύτερη πρόσβαση σε αξιόπιστη ενημέρωση σχετικά με τις δυνατότητες προώθησης στην Ευρώπη, τόσο από τον κοινωνικό περίγυρο (φίλοι, συγγενείς, συντοπίτες από το Πακιστάν) όσο και από αυτά καθαυτά τα κυκλώματα των διακινητών.

Στην πραγματικότητα, η δικτύωση που ήδη υπήρχε και λειτούργησε για την επιλογή της χώρας προορισμού, σε συνδυασμό με τη δικτύωση που αποκτήθηκε στην πορεία συνέβαλε στην καλύτερη ενημέρωση και σε μεγάλο βαθμό στη λήψη της τελικής απόφασης. Με άλλα λόγια, ήταν τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία επέδρασαν

περισσότερο ενθαρρυντικά ή αποτρεπτικά ως προς τη διέλευση ή/και παραμονή στη χώρα, σε συνδυασμό πάντα με τον παράγοντα του διακινητή που επιδρά καταλυτικά στην υλοποίηση της διέλευσης από τη χώρα.

Κατά την τελευταία τριετία, πάντως, ορισμένοι νέοι παράγοντες επηρέασαν σημαντικά την παραδοσιακή επιλογή της Ελλάδας ως τελικό προορισμό των μεταναστών από το Πακιστάν. Η αλλαγή στο κοινωνικό γίνεσθαι, η έλλειψη προγραμμάτων νομιμοποίησης, και γενικότερα η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών λειτουργούν πλέον αποτρεπτικά στην απόφαση του μετανάστη να μετακινηθεί στην Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η ενημέρωση των Πακιστανών στο Πακιστάν κατά τα δυο τελευταία έτη σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών στην Ελλάδα, από τα τηλεοπτικά και διαδικτυακά μέσα (Συνέντευξη αρ.3).

3.3. Η παράτυπη μετανάστευση των Πακιστανών στην Ελλάδα

Η μετακίνηση των Πακιστανών προς την Ελλάδα ακολούθησε διάφορους τρόπους, όπως φανερώνει η ελληνική και η διεθνής βιβλιογραφία. Το μεταναστευτικό ταξίδι έχει συνήθως την εξής πορεία: Από το Πακιστάν προς το Ιράν, συγκεκριμένα από την πόλη Quetta και από εκεί, μέσω Τουρκίας, στην Ελλάδα (Συνέντευξη αρ.2). Η διέλευση στα ελληνο-τουρκικά σύνορα γίνεται είτε μέσω ξηράς -στην περιοχή του Έβρου από την επαρχία Edirne της Ευρωπαϊκής Τουρκίας είτε από τα παράλια της Σμύρνης προς τα ελληνικά νησιά (Μυτιλήνη, Σάμο, Χίο) (Icduygu, 2004:298). Η επιλογή της διέλευσης μέσω χερσαίων ή θαλάσσιων συνόρων προς την Ελλάδα ποικίλει ανάλογα με την πολυπλοκότητα της μετακίνησης, για παράδειγμα, από την παρουσία του στρατού ή της συνοριοφυλακής στην περιοχή, την παρουσία του λιμενικού, το κόστος της μετακίνησης, κτλ (Antonopoulos & Winterdyk 2006:452).

Κατά τον Αντωνόπουλο (2006), το κόστος της διαδρομής εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως: την απόσταση, το μέσο μεταφοράς, την παροχή εγγράφων ή όχι (διαβατήριο/τουριστική βίζα), την εμπλοκή πολλών/λίγων διακινητών και τον βαθμό ελέγχου των συνόρων μιας περιοχής. Στην περίπτωση των Πακιστανών, τουλάχιστον το μισό μέρος της συμφωνημένης αμοιβής καταβάλλεται πριν το ταξίδι. Το ποσό εξοφλείται με την επιτυχή έκβαση της αποστολής, από ενδιάμεσους φορείς, στο Πακιστάν ή στην Ελλάδα, συγγενείς ή φίλους του μετανάστη. Αξίζει να σημειωθεί ότι το κόστος της διαδρομής σημειώνει ραγδαία μείωση, από 8.000 ευρώ που ήταν παλαιότερα στα 3.500 ευρώ το 2011 και μόλις 2.000 ευρώ το 2012 (Triandafyllidou & Maroukis 2012 και Συνέντευξη αρ.2). Σαφώς η μείωση του κόστους είναι συνέπεια της μείωσης της ζήτησης, γεγονός που αξιόπιστα διαρρέει ως ενημέρωση από τα κοινωνικά δίκτυα των Πακιστανών που ζουν στην Ελλάδα. Επιπλέον, η τιμή των 2.000 ευρώ αφορά σε μετακίνηση που γίνεται με τα πόδια! (Συνέντευξη αρ.2).

Ωστόσο, η έρευνά μας έδειξε ότι μέχρι και το 2010 ένας μικρός αριθμός Πακιστανών έφταναν στην Τουρκία με αεροπλάνο και τουριστική βίζα και έπειτα από λίγες εβδομάδες στην Ελλάδα. Βάσει της βιβλιογραφίας, μέχρι και το 2005 η διαδρομή γινόταν κυρίως οδικώς, με φορτηγά και με αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης (Κανελλόπουλος, 2005:31). Τα τελευταία χρόνια, βάσει έκθεσης της FRONTEx(2012) σημειώθηκε αύξηση της διακίνησης μεταναστών με ιστιοπλοϊκά σκάφη, κυρίως στην παράνομη διακίνηση από την Ελλάδα στην Ιταλία. Όπως ενημερώνει ο Koser (2008), ο αριθμός των μεταφορικών μέσων που χρησιμοποιούνται στη διαδρομή είναι συνάρτηση του ποσού που καταβάλλεται στους διακινητές.

Για την οργάνωση και τη διεξαγωγή του ταξιδιού είναι υπεύθυνη μια μεγάλη ομάδα διακινητών που συχνά αποτελείται, ανάμεσα σε άλλους, από τους “αρχηγούς” και “τοπικούς” διακινητές ή οδηγούς. Όσο μεγαλύτερο είναι το ταξίδι, τόσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των εμπλεκόμενων προσώπων διαφορετικών εθνικοτήτων (Κανελλόπουλος, 2005:28). Η μετακίνηση βασίζεται κυρίως στη συνεργασία πολλών ανεξάρτητων φορέων ή αλλιώς στην “αλυσιδωτή συνεργασία διακινητή με διακινητή” (Icduygu and Toktas 2002) που φυσικά εγκυμονεί κινδύνους όσον αφορά στη συνεργασία μέχρι τέλους της ομάδας των διακινητών, τις πιθανότητες θανάτου ή

και απαγωγής από τις ίδιες ή άλλες ομάδες διακινητών στους ενδιάμεσους σταθμούς του ταξιδιού⁷. Βάσει στατιστικών στοιχείων, 726 διακινητές συνελήφθησαν από τις λιμενικές αρχές κατά το 2012 (Συνέντευξη αρ. 4)

Στην ομάδα των διακινητών σημαντικό ρόλο παίζουν και αυτοί που τροφοδοτούν το κύκλωμα με πλαστά έγγραφα. Συνήθως είναι δημόσιοι υπάλληλοι που εργάζονται σε ελληνικούς φορείς/τοπικές αρχές/προξενεία ή ακόμη και μέλη της ελληνικής αστυνομίας ή του λιμενικού σώματος που κάνουν “τα στραβά μάτια” (Antonopoulos & Winterdyk 2006:451).

Τα τελευταία χρόνια κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης που βιώνει η Ελλάδα, τα κυκλώματα διακινητών επιδιώκουν την επέκταση της παράτυπης μετανάστευσης των Πακιστανών από την Ελλάδα προς την Ευρώπη ως αντιστάθμισμα στη μείωση των μετακινήσεων των Πακιστανών προς την Ελλάδα (Triandafyllidou & Maroukis, 2012:130).

3.4. Δημογραφικά χαρακτηριστικά των Πακιστανών

Ένα κοινό γνώρισμα των μεταναστών από το Πακιστάν είναι η σχεδόν αποκλειστική ανδρική παρουσία. Το 2009 σε πληθυσμό 7.035 νόμιμων Πακιστανών στην Ελλάδα, μόλις οι 432 ήταν γυναίκες (Δερμεντζόπουλος, 2009:6). Το γεγονός αυτό εξηγείται καθώς η μετανάστευση των ανδρών είναι μέρος της κουλτούρας της χώρας σε συνδυασμό με τις ελληνικές κρατικές πολιτικές που εμποδίζουν την οικογενειακή επανένωση και συντελούν στη δημιουργία πολυγαμικών σχέσεων σε Ελλάδα και Πακιστάν (ibid).

Η πλειονότητα του πληθυσμού αφορά ανθρώπους με χαμηλή μόρφωση, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα, από αγροτικές επαρχίες που χρησιμοποιούν κυρίως την κοινωνική δικτύωση για την εύρεση κατοικίας κι εργασίας (Leghari 2009, Δερμεντζόπουλος 2009) Το ποσοστό αναλφαβητισμού στους Πακιστανούς (13,8%) ξεπερνά τον μέσο όρο όλων των μεταναστών (9,2%), ενώ οι μεγαλύτερες ομάδες εντοπίζονται σε εκείνους που έχουν παρακολουθήσει δημοτικό σχολείο – 30,6% (Tonchev, 2007:21). Το γεγονός αυτό πιθανώς να επηρεάζει την εκμάθηση ελληνικών που δυσκολεύει τις προοπτικές για εύρεση εργασίας και κοινωνικής ένταξης στην ελληνική κοινωνία (Fokas, 2012:7).

Τέλος, οι περισσότεροι Πακιστανοί (περί το 80%) που βρίσκονται στην Ελλάδα είναι από το βόρειο Punjab και ειδικότερα από το Gujrat. Η εν λόγω περιοχή έχει αναπτύξει ιδιαίτερη παράδοση στην μετανάστευση προς την Ευρώπη μετά την δεκαετία του 1960 (Leghari, 2009:4).

3.5. Καθεστώς παραμονής Πακιστανών στην Ελλάδα

Η πακιστανική κοινότητα στην Ελλάδα περιλαμβάνει υψηλό αριθμό νόμιμων όσο και παράνομων μεταναστών. Νόμιμοι Πακιστανοί μετανάστες είναι όσοι ήρθαν στη χώρα τη δεκαετία του 1970 με τη μορφή της μετάκλησης για εργασία στους τομείς της ναυπηγικής και της υφαντουργίας. Επιπλέον, όσοι ήρθαν για λόγους οικογενειακής επανένωσης, κυρίως γυναίκες και παιδιά, βάσει του Ν. 3386/2005, που επιτρέπει την αίτηση για οικογενειακή επανένωση μετά από δύο έτη νόμιμης παραμονής του μετανάστη στη χώρα (Μαρούκης, 2008:10). Οι προϋποθέσεις για την οικογενειακή επανένωση γίνονται ολοένα και πιο δύσκολες λόγω των οικονομικών και διοικητικών απαιτήσεων, κατά τα λεγόμενα των εκπροσώπων των πακιστανικών φορέων

⁷ Για παράδειγμα, η αναφορά στην εφημερίδα Καθημερινή το 2008 για τους αλλοδαπούς πακιστανικής καταγωγής που κρατούνταν όμηροι μέχρι να πληρώσουν οι ίδιοι ή οι οικογένειες τους το ποσό που ζητούσαν οι απαγωγείς για να εξασφαλίσουν τα έξοδα της μετακίνησης. Τίτλος άρθρου «*Even five minors were prisoners of smugglers' circuit*» (Μαρούκης 2008).

(Συνέντευξη 1, 2 & 3)⁸. Επιπλέον, η είσοδος στη χώρα με τουριστικές θεωρήσεις ή θεωρήσεις σπουδών δίνει στους μετανάστες τη δυνατότητα μιας περιορισμένου χρόνου νόμιμης παραμονής.

Σε γενικές γραμμές, οι Πακιστανοί που βρίσκονται στην Ελλάδα, αν και εισήλθαν παράνομα, είχαν τη δυνατότητα της νομιμοποίησης μέχρι το 2005. Τα τρία προγράμματα νομιμοποίησης του 1998, 2001 και 2005, δημιουργήθηκαν με απώτερο στόχο τη μείωση του αριθμού των παράνομων μεταναστών. Ας σημειωθεί ότι «παράνομοι» μετανάστες είναι τόσο εκείνοι που εισήλθαν παράτυπα στη χώρα όσο και όλοι οι άλλοι που παρέμειναν μετά τη λήξη των νόμιμων εγγράφων. Η νομιμοποίηση αντιμετώπισε εξαιρετικές δυσκολίες. Η πλειονότητα των μεταναστών ήταν εποχικοί εργάτες, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά. Υπήρχαν και ορισμένοι ακόμη οι οποίοι δεν απέβλεπαν καν στη νομιμοποίηση, καθώς στόχευαν σε άλλους προορισμούς (Lasarescu & Broersma, 2010:402).

Η νομιμοποίηση όμως δεν εξασφαλίζεται μακροπρόθεσμα μέσω των προγραμμάτων καθώς περνούν πάλι σε καθεστώς παρατυπίας όταν αδυνατούν να ανανεώσουν τις άδειες παραμονής τους. Συγκεκριμένα, υπάρχει ο κίνδυνος απονομιμοποίησης των αλλοδαπών που έπειτα από μακροχρόνια παραμονή στη χώρα, είτε έρχονται αντιμέτωποι με διοικητικές δυσκολίες κατά το στάδιο της αίτησης αδειών παραμονής, είτε δεν μπορούν να αποδείξουν τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων, είτε είναι άνεργοι, κ.α. (Συνέντευξη αρ. 5). Τα τελευταία κοστίζουν ακριβά και οι εποχικοί τομείς εργασίας, όπου συνήθως απασχολούνται οι Πακιστανοί, δεν τους τα προμηθεύουν (Μαρούκης 2008, Lasarescu & Broersma, 2010).

Μόνο μετά από δέκα συνεχή έτη νόμιμης παραμονής μπορεί κάποιος να υποβάλει αίτηση για την άδεια του «επί μακρόν διαμένοντος». Η επικοινωνία μας με τους πακιστανικούς φορείς έδειξε πως τα τελευταία χρόνια οι Πακιστανοί που μετακινούνται στην Ευρώπη, κατέχουν μεν αυτή την κάρτα χωρίς αντίκρισμα όμως καθώς δεν τους εξασφαλίζει νόμιμη εργασία στις εκεί χώρες (Συνέντευξη αρ.3).

Τέλος, η αίτηση ασύλου είναι μια εναλλακτική δυνατότητα για την απόκτηση νόμιμης παραμονής των Πακιστανών μεταναστών. Αποτελεί τακτική των Πακιστανών για να “αγοράσουν χρόνο” χωρίς να είναι πάντοτε αποτελεσματική, καθώς, τις περισσότερες φορές, οι Πακιστανοί απορρίπτονται ως «οικονομικοί μετανάστες» (Δερμεντζόπουλος 2009, Lasarescu & Broersma 2010). «Υπάρχουν βέβαια κι αυτοί που διστάζουν γνωρίζοντας ότι όταν υποβάλλουν αίτημα ασύλου παίρνει χρόνο η εξέταση του αιτήματος χωρίς να αφεθούν ελεύθεροι» (Συνέντευξη αρ. 6). Τα στοιχεία της αστυνομίας φανερώνουν πως έχουν γίνει 36.600 αιτήσεις ασύλου από Πακιστανούς την περίοδο 2006-2012 (Συνέντευξη αρ.8). Ενδεικτικά, οι αιτήσεις ασύλου το 2011 ήταν 9.311. Από αυτές, το 24,80% υποβλήθηκαν από Πακιστανούς (Υπατη Αρμοστεία 2012:4). Έχει ενδιαφέρον να δει κανείς γιατί κάποιοι παράνομοι μετανάστες αποφασίζουν να κάνουν αίτηση ασύλου και κάποιοι παραμένουν χωρίς χαρτιά (Paradopolou 2004).

Είναι εμφανείς λοιπόν οι θεσμικές και διοικητικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Πακιστανοί μετανάστες στην προσπάθειά τους να νομιμοποιηθούν στη χώρα. Προσωρινή διέξοδο στη γραφειοκρατία και την ανελαστικότητα των κρατικών πολιτικών προσφέρουν τακτικές όπως η πλαστογράφηση των αναγκαίων εγγράφων. Τα στατιστικά στοιχεία της ελληνικής αστυνομίας για το 2012 έδειξαν πως 19 συλληφθέντες πακιστανικής καταγωγής συνδέονταν με την οργάνωση και λειτουργία πλήρως εξοπλισμένων εργαστηρίων για την παραγωγή πλαστών διαβατηρίων, δελτίων ασύλου και αδειών παραμονής (Συνέντευξη αρ. 7).

Αποτέλεσμα της κρατικής πολιτικής για τον έλεγχο της παράτυπης μετανάστευσης ήταν και η εγκαθίδρυση ενός νέου προγράμματος συλλήψεων «σκούπα», με την ονομασία «ΞΕΝΙΟΣ ΔΙΑΣ», στην περιοχή της Αττικής. Η επιχείρηση βασίστηκε στη λογική της προστασίας της δημόσιας υγείας από τους φερόμενους αλλοδαπούς στο κέντρο της Αθήνας που μεταφέρουν τις ασθένειες από τις χώρες καταγωγής τους (Human Rights Watch

⁸ Η μετανάστευση για λόγους οικογενειακής επανένωσης απασχολεί ιδιαίτερα την Πακιστανική κοινότητα και από τις συνεντεύξεις με πακιστανικούς φορείς αποκαλύπτεται πως είναι ίσως ο μόνος λόγος μετανάστευσης προς τη Ελλάδα τα τελευταία δύο χρόνια. Θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

2013). Στο πλαίσιο εφαρμογής του, αναφέρθηκαν 349 συλλήψεις Πακιστανών από τον Αύγουστο 2012 έως σήμερα (Συνέντευξη αρ.4).

Τη σύλληψη ακολουθεί η μεταφορά στα κέντρα κράτησης που εφαρμόζεται για τους συλληφθέντες, τόσο μετανάστες όσο και αιτούντες άσυλο⁹. Πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα οι παράνομα εισερχόμενοι μετανάστες υποβάλλονται σε διοικητική κράτηση, καθώς δε συμμορφώνονται με τους νόμους για τη μετανάστευση. Επίσης, ο αιτών άσυλο μπορεί να κρατηθεί εν αναμονή της απόφασης για χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, κατά την είσοδό του σε μία χώρα ή μέχρι να απελαθεί. Η κράτηση μπορεί να έχει διάρκεια μέχρι και 18 μήνες¹⁰, μέχρι να βγει η απόφαση εκτέλεσης της απέλασης για τον αλλοδαπό. Στην περίπτωση των αιτούντων άσυλο δεν βγαίνει απόφαση απέλασης μέχρι να εξεταστεί το αίτημα και να βγει η εκτελεστική απόφαση.

“Όταν αυξάνεις τη διάρκεια της κράτησης με την προοπτική να κρατήσεις ένα πληθυσμό μέχρι και 18 μήνες αυτόματα δημιουργείς ένα μόνιμο πληθυσμό όπου αν δεν έχεις εξασφαλίσει την ταχεία διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων ασύλου και την επιστροφή τελικά αυτών που κρατάς προς επιστροφή, δεν έχει κανένα νόημα.”
(Συνέντευξη αρ.6)

Ασφαλώς επιβαρύνεται το κράτος με τη διαχείριση όλου αυτού του πληθυσμού στα διάφορα κέντρα κράτησης, δημιουργείται ένα τεράστιο πρόβλημα άχθους, ουσιαστικά στερώντας το πιο βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, την ελευθερία, και δημιουργούνται τεράστια ζητήματα στους ανθρώπους που έχουν να αντιμετωπίσουν την προβληματικότητα των συνθηκών κράτησης, στερούμενοι πολλές φορές τροφή, νερό, ελεύθερο χώρο και τις απαραίτητες συνθήκες υγιεινής και περίθαλψης. (Συνέντευξη αρ.6). Η Ελλάδα έχει κατηγορηθεί πολλάκις για τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών (Συνέντευξη αρ.8). Ουσιαστικά το πρόβλημα της χώρας είναι το εξής: οι αλλοδαποί μένουν εγκλωβισμένοι, δεν μπορούν να γυρίσουν πίσω στο Πακιστάν, δεν μπορούν να προχωρήσουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και έτσι βρίσκονται εδώ με ένα υπηρεσιακό σημείωμα αναχώρησης, πέφτουν στη παρανομία, ξανά συλλαμβάνονται, ξαναπερνάνε από κέντρα κράτησης και γίνεται ένας φαύλος κύκλος (Συνέντευξη αρ.6). Ο φαύλος κύκλος της παράτυπης μετανάστευσης.

4. Συνθήκες Διαμονής στην Ελλάδα: Κύρια ζητήματα στα χρόνια της οικονομικής κρίσης

4.1. Εργασία/Επιχειρηματικότητα

Οι τομείς απασχόλησης των Πακιστανών στην Ελλάδα έχουν αλλάξει με την παρόδο των ετών. Αρχικά, κατά τα πρώτα χρόνια παρουσίας τους στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1970, και λόγω των κοινωνικό-οικονομικών τους χαρακτηριστικών, απασχολήθηκαν κυρίως στους τομείς της γεωργίας και της υφαντουργίας. Ακόμη κατάφεραν να καλύψουν την ανάγκη της χώρας για αμμοβολιστές στον τομέα της ναυπηγικής (UNHCR, Against Racism, 2012). Με τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των Πακιστανών κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990 και τη συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες περιοχές της πρωτεύουσας, διάφορα καταστήματα

⁹ Αιτούντες άσυλο θεωρούνται όσοι αλλοδαποί έχουν υποβάλει αίτημα ασύλου να αναγνωριστεί ως πρόσφυγας και περιμένει το αίτημά του να γίνει αποδεκτό ή να απορριφθεί. Ο όρος δεν προδικάζει σε καμία περίπτωση την έκβαση της απόφασης - απλώς περιγράφει το γεγονός ότι κάποιος έχει υποβάλει αίτημα ασύλου (ορισμός Δ.Ο.Μ. 2009, βλ. http://hosting01.vivodinet.gr/unhcr/IOM/IOM_tool_gr.pdf)

¹⁰ Από το συνδυασμό των άρθρων 6 παρ. 4 του Συντάγματος και 287 παρ. 2 Κ.Π.Δ. η προσωρινή κράτηση δε μπορεί να υπερβαίνει το ένα έτος για το ίδιο έγκλημα. Κατ' εξαίρεση υπάρχει η δυνατότητα παράτασης του ανωτάτου ορίου για έξη ακόμα μήνες σε εντελώς εξαιρετικές περιστάσεις, με ειδικά αιτιολογημένο βούλευμα. Επομένως ο συνολικός χρόνος κράτησης για το ίδιο έγκλημα δεν μπορεί να υπερβαίνει τους 18 μήνες., βλ. <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/7477039.pdf>

ξεκίνησαν να λειτουργούν για να καλύψουν τις ανάγκες της πακιστανικής κοινότητας, τα καταστήματα αυτά αφορούσαν κυρίως εστιατόρια και μίνι μάρκετς με ασιατικά προϊόντα, βίντεο clubs και κέντρα τηλεπικοινωνιών (call centers) για την ευκολότερη επικοινωνία με τη χώρα καταγωγής καθώς και καταστήματα αποστολής χρημάτων για τη διευκόλυνση αποστολής εμβασμάτων στο οικογενειακό και συγγενειακό περιβάλλον στο Πακιστάν.

Παράλληλα, ένα σημαντικό ποσοστό του πακιστανικού πληθυσμού στην Αθήνα απασχολήθηκε στους τομείς της μεταποίησης, των κατασκευών και των υπηρεσιών, όπως συνεργεία αυτοκινήτων και πρατήρια βενζίνης (Δερμεντζόπουλος, 2009:6). Μία μεγάλη ομάδα Πακιστανών δραστηριοποιήθηκαν και σε περιοχές εκτός της Αττικής, κυρίως σε βιοτεχνίες και αγροκτήματα στον Μαραθώνα της Αττικής, την Βοιωτία, την Εύβοια και άλλους νομούς (Tonchev, 2007:18). Επιπλέον, οι νεο-αφιχθέντες Πακιστανοί που στην πλειονότητα βρίσκονται παράνομα στη χώρα, εργάζονται κυρίως στα φανάρια, και ως πωλητές σε κεντρικούς δρόμους της Αθήνας (Δερμεντζόπουλος, 2009:6). Σε γενικές γραμμές, οι Πακιστανοί απασχολούνται νόμιμα ή παράνομα με λίγη ή καθόλου ειδίκευση σε τομείς για τους οποίους οι Έλληνες δεν εκδηλώνουν πια ενδιαφέρον. Οι συνθήκες απασχόλησης χαρακτηρίζονται από πολύωρη εργασία, με χαμηλόμισθα ημερομίσθια ακόμα και κοινωνική ή φυσική απομόνωση (Leghari, 2009:6).

Η οικονομική κρίση των τελευταίων τριών ετών στην Ελλάδα επηρέασε αρνητικά τις ευκαιρίες των Πακιστανών για απασχόληση. Παρουσιάστηκε σημαντική μείωση του ποσοστού αυτών που καταφέρνουν να ασχολούνται για συχνά ή μεγάλα διαστήματα. Η έλλειψη συνεχούς εργασίας είναι ένας από τους βασικούς λόγους που οδηγεί στην έξοδο των Πακιστανών από τη χώρα. Η εργασία τους παραμένει σε μεγάλο βαθμό χαμηλού κύρους και χωρίς ασφάλιση καθώς οι νόμιμοι μετανάστες, ειδικά στην περίοδο της οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών, θεωρούνται «ακριβότεροι» και λιγότερο «επιθυμητοί», μιας κι οι εργοδότες τους σε πολλές περιπτώσεις είναι απρόθυμοι να καταβάλουν τις προβλεπόμενες ασφαλιστικές εισφορές υπέρ των υπαλλήλων τους (Lasarescu &Broersma 2010, Tonchev 2007). Παράλληλα, υπάρχει κι έναν ποσοστό νόμιμων μεταναστών που διατηρούν με πολλή προσπάθεια τα μπακάλικα και εστιατόρια που έχουν στο κέντρο της Αθήνας καθώς και τα διάφορα call centers σε περιοχές του Πειραιά (Lasarescu &Broersma, 2010:399).

4.2. Οικογενειακή Επανένωση

Ένα αρκετά υψηλό ποσοστό έγγαμων Πακιστανών βρίσκεται στην Ελλάδα χωρίς την σύζυγο. Συγκεκριμένα, το 78% των έγγαμων Πακιστανών. Η συντριπτική πλειονότητα όσων έχουν οικογένεια στην πατρίδα τους επιθυμούν την οικογενειακή συνένωση, αλλά έρχονται αντιμέτωποι με μία φοβερή χρονοβόρα και ακριβή διαδικασία-όπως έχει προαναφερθεί-. Οι περιπτώσεις οικογενειακής συνένωσης στους Πακιστανούς δεν ξεπερνούν το πενήντο 2% (Tonchev, 2007:18).

Όπως μας πληροφορεί εκπρόσωπος του Σωματίου Πακιστανών Σιιτών, (Συνέντευξη αρ.3) δεν υπάρχει η κατάλληλη ενημέρωση για τη διαδικασία. Ο μετανάστης έρχεται αντιμέτωπος με μια διαδικασία που προβλέπει την υποβολή αίτησης του μετανάστη στον οικείο Δήμο, την έγκριση της αίτησης από την αντίστοιχη Περιφέρεια, στη συνέχεια εξακρίβωση από τη Διεύθυνση Αλλοδαπών και τέλος το αίτημα να φτάνει στο υπουργείο εξωτερικών από όπου και προωθείται στην ελληνική πρεσβεία του Πακιστάν. Η διαδικασία αυτή συνάδει με το νομοθετικό πλαίσιο για την οικογενειακή επανένωση που προβλέπεται από τις ελληνικές αρχές, (ΠΔ 131/2006, αρ. 6).¹¹ Οι ελληνικές αρχές όμως δεν είναι ο τελικός σταθμός. Ακολουθεί η εξακρίβωση των στοιχείων και των οικογενειακών δεσμών του αιτούντος την οικογενειακή συνένωση, από την πακιστανική

¹¹ Προεδρικό Διάταγμα Υπ'Αριθ. 131/2006 (ΦΕΚ 143 Α') που αφορά στην «Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2003/86/ΕΚ σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης». Οι προϋποθέσεις και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την αίτηση οικογενειακής επανένωσης αναφέρονται στα άρθρα 4 και 5 του προεδρικού διατάγματος, βλ. http://www.ypes.gr/el/Generalsecretariat_PopulationSC/general_directorate_migratation/diefthinsi_metanastefitikis_politikhs/Proedrika_dia_tagmata/

αστυνομία και τους νομικούς συμβούλους που συνεργάζονται με την ελληνική πρεσβεία εκεί. Αντίστοιχα, η απάντηση, θετική ή αρνητική, ακολουθεί την ίδια πορεία. Αντιλαμβάνεται κανείς τα χρόνια αναμονής που απαιτούνται! «Τουλάχιστον 6», εκτιμά ο συνεντευξιαζόμενος.

Αξίζει να σημειωθεί πως τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει δημοσιογραφικές έρευνες (στα ουρντού¹²) που εξετάζουν τη διαδικασία της οικογενειακής επανένωσης μεταξύ Ελλάδος και Πακιστάν κι αναζητούν λόγους για την καθυστέρηση και την αναποτελεσματικότητα της γραφειοκρατίας (Συνέντευξη αρ.3).

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως τα τελευταία δύο χρόνια η μοναδική μορφή νόμιμης εισόδου στη χώρα που επιδιώκουν οι Πακιστανοί, είναι αυτή της οικογενειακής επανένωσης. Η κρατική πολιτική δεν συγκλίνει προς αυτή την κατεύθυνση. Κατά τον Μαρούκη (2008) στόχος είναι ο περιορισμός των μεταναστευτικών ροών καθώς επιβαρύνουν την χώρα οικονομικά σε μια περίοδο κρίσης.

4.3. Ρατσιστικές Επιθέσεις

Όξυνση παρουσιάζει το φαινόμενο του ρατσισμού τα τελευταία δύο χρόνια στην Ελλάδα. Πολίτες τρίτων χωρών, μεταξύ των οποίων οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες και οι παράτυποι μετανάστες, γίνονται όλο και περισσότερο στόχος επιθέσεων με φυλετικά κίνητρα, τις οποίες διαπράττουν κυρίως μέλη ακροδεξιών ομάδων που έχουν ως ιδεολογικό έμβλημα την αρχή ότι «η πλειονότητα έχει προτεραιότητα», εννοώντας φυσικά μια «ελληνική» πλειονότητα που έχει κοινή ιστορία, γλώσσα, θρησκεία και εθνική συνείδηση – πάνω στην αρχή αυτή στηρίζονται οι διακρίσεις κατά των μειονοτήτων και εν γένει των αλλοδαπών και δημιουργούνται ρατσιστικά στερεότυπα και τάσεις ξеноφοβίας (Pavlou, 2007:18). Για τους μουσουλμάνους μετανάστες πακιστανικής καταγωγής, η έλλειψη ιστορικών και πολιτισμικών δεσμών με την ελληνική κοινωνία αποτελεί μια ειδικότερη αιτία φυλετικού στιγματισμού και ιδεολογική τροχοπέδη για τη συμβολική και πρακτική αποδοχή των ξένων αυτών από την πλειονότητα.

Η πακιστανική κοινότητα βρίσκεται στο στόχαστρο ρατσιστικών επιθέσεων οι οποίες απέκτησαν ανησυχητικές διαστάσεις από τις αρχές του 2011, σύμφωνα με δηλώσεις εκπροσώπων πακιστανικών συλλόγων στην Ελλάδα. 60 περιστατικά ρατσιστικής βίας στο πρώτο τρίμηνο του 2011 καταγγέλλει η Πακιστανική Κοινότητα (Συνέντευξη αρ. 2, HRW, 2012).

“Είναι πλειοψηφία η Πακιστανική κοινότητα ανάμεσα στις άλλες κοινότητες, είναι καλύτερα οργανωμένη, κι επειδή είναι Μουσουλμάνοι με οργανωμένους ισλαμικούς συλλόγους, δίνουν στόχο καθώς οργανώνουν διάφορες εκδηλώσεις πράγμα που τους κάνει γνωστούς.”
(Συνέντευξη αρ.2).

Ας σημειωθεί ότι στόχος έχουν γίνει όχι μόνο μέλη μεταναστευτικών και προσφυγικών κοινοτήτων, αλλά και ανεπίσημα τζαμιά, καταστήματα και κοινοτικά εντευκτήρια που ανήκουν σε μέλη μεταναστευτικών κοινοτήτων (Διεθνής Αμνηστία, 2012:23).

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, συγκεντρώθηκαν άρθρα από εφημερίδες και διαδικτυακές πηγές σχετικά με τις επιθέσεις. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία των ΗΕ για τους Πρόσφυγες, πρόκειται για μια σειρά εγκληματικών επιθέσεων που στρέφονται κατά αλλοδαπών με μοναδικά κριτήρια το χρώμα του δέρματος, τη γεωπολιτισμική και γεωπολιτική προέλευση και τη θρησκεία (Ελευθεροτυπία, 26 Σεπτεμβρίου 2011). Πιο συγκεκριμένα, η εικόνα που παρουσιάζεται στον τύπο είναι η εξής:

¹² Ο συνεντευξιαζόμενος ανέφερε σχετική έρευνα που παρουσιάζεται σε αγγλικό δορυφορικό κανάλι κι ενημερώνει τον κόσμο στο Πακιστάν για τη διαδικασία οικογενειακής επανένωσης καθώς και για τις συνθήκες διαβίωσης των Πακιστανών μεταναστών στην Ελλάδα. Την έρευνα μπορεί να την παρακολουθήσει κανείς στο διαδίκτυο. Ο συνεντευξιαζόμενος προτίμησε να μην προβεί σε περισσότερες πληροφορίες και να διατηρήσει την ανωνυμία του (Συνέντευξη αρ.3).

Μια πληθώρα επιθέσεων που εξελίσσονται μετά τη δύση του ηλίου ή τις πρώτες πρωινές ώρες και αφορούν οργανωμένες κινήσεις από ομάδες Ελλήνων, μέλη εξτρεμιστικών ομάδων, συμπεριλαμβανομένης της Χρυσής Αυγής, ηλικίας, συνήθως, 20-30 ετών που επιτίθενται, μαυροφορεμένοι πεζοί ή μοτοσικλετιστές, κρατώντας μαχαίρια και ρόπαλα σε πλατείες ή στάσεις μέσω μαζικής μεταφοράς, στους μετανάστες που περιμένουν για να μετακινηθούν στο χώρο εργασίας τους. Τον τελευταίο χρόνο οι επιθέσεις συνεχίζονται και μέσα σε λεωφορεία και σε σταθμούς του μετρό προσφέροντας εκφοβιστικό θέαμα και στους υπόλοιπους επιβάτες (Αφορμή, 16 Σεπτεμβρίου 2011).

Μία άλλη εικόνα επιθέσεων που παρουσιάζεται στα μέσα ενημέρωσης είναι αυτές που γίνονται οργανωμένα από μέλη/υποστηρικτές της Χρυσής Αυγής, σε ιδιωτικούς χώρους, κυρίως σε καταστήματα και κατοικίες μεταναστών σε διάφορες περιοχές της Αθήνας, όπου εκτός από θύματα ξυλοδαρμού, οι μετανάστες αποτελούν και θύματα λεηλασίας και κλοπών (UNHCR, Against Racism 2012, ANTIΓΟΝΗ, 2012). Έχουν καταγραφεί περιστατικά ρατσιστικής βίας σε καταστήματα στις περιοχές της Νίκαιας και του Ρέντη καθώς και των Βορείων προαστίων: της Μεταμόρφωσης, Ηρακλείου και Λυκόβρυσσης, όπου θύματα ξυλοδαρμού δεν αποτέλεσαν μόνο οι μετανάστες αλλά και οι Έλληνες πελάτες, καθώς χρησιμοποιούσαν τις υπηρεσίες των καταστημάτων και ενίσχυαν τους «ξένους» οικονομικά. Θύματα βιαιοπραγιών συχνά αποτελούν και Έλληνες πολίτες οι οποίοι γίνονται μάρτυρες στις επιθέσεις στις οποίες προσπαθούν να εμποδίσουν τη βία κατά των μεταναστών (Καθημερινή, 1 Μαρτίου 2013).

Αξίζει να σημειωθεί πως τον τελευταίο καιρό έχουν αυξηθεί οι επιθέσεις σε εργαζόμενους πακιστανικής καταγωγής που διαμαρτυρήθηκαν στους Έλληνες εργοδότες για αποζημιώσεις ή καθυστερημένες οφειλές δεδουλευμένων. Η οικονομική ύφεση των τελευταίων τριών ετών έχει επηρεάσει ιδιαίτερα την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, όπου ασχολούνται κυρίως μετανάστες, με αποτέλεσμα να έχει αυξηθεί ριζικά και η ρατσιστική βία και η οικονομική και κοινωνική εκμετάλλευση. Οι πληρωμές σπανίζουν και όσες φορές οι εργαζόμενοι αντιδρούν ζητώντας τους μισθούς τους, βρίσκονται στο νοσοκομείο ή στην καλύτερη περίπτωση οι απεργοί αντικαθίστανται από άλλους συμπατριώτες τους. Ανάμεσα σε πολλές άλλες παρόμοιες καταστάσεις, ξεχωρίζει η περίπτωση της Νέας Μανωλάδας στην Πελοπόννησο, που είδε το φως της δημοσιότητας πρόσφατα, και επιβεβαιώνει τα περιστατικά ρατσιστικής βίας και εργασιακής εκμετάλλευσης, όπου περίπου 5.500 εργάτες- εκ των οποίων ένας μεγάλος αριθμός Πακιστανών μεταναστών- απασχολούνται στις αγροτικές καλλιέργειες προϊόντων της περιοχής (Έθνος, 20 Απριλίου 2013).

Ειδική κατηγορία αποτελούν τα περιστατικά που συνδέουν την αστυνομική με τη ρατσιστική βία. Πρόκειται για περιστατικά στα οποία αστυνομικοί κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, καταφεύγουν σε έκνομες ενέργειες και πρακτικές άσκησης βίας. Καταγράφηκαν επίσης περιπτώσεις προσαγωγών στα αστυνομικά τμήματα, κράτησης και κακομεταχείρισης για ορισμένο χρονικό διάστημα, καθώς και η καταστροφή νομιμοποιητικών εγγράφων (UNHCR, Ετήσια Έκθεση 2012). Σύμφωνα με το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας της Ύπατης Αρμοστείας των ΗΕ για τους Πρόσφυγες (2012), καταγγελίες έχουν καταγραφεί από θύματα, εκπροσώπους της πακιστανικής κοινότητας και, ελληνικές ΜΚΟ, όπου αστυνομικοί παρέλειψαν να λάβουν μέτρα για να προστατεύσουν πολίτες τρίτων χωρών από επιθέσεις με φυλετικά κίνητρα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, για παράδειγμα, αστυνομικοί είτε καθυστέρησαν πολύ να φτάσουν στη σκηνή της επίθεσης, είτε ήταν παρόντες στις επιθέσεις εξτρεμιστικών ομάδων και κυρίως υποστηρικτών της Χρυσής Αυγής σε Πακιστανούς, αλλά δεν έλαβαν κανένα μέτρο για να προστατεύσουν τα θύματα• ή δεν προχώρησαν στη σύλληψη των δραστών (Against Racism, 20 Ιουλίου 2012). Σε μερικές περιπτώσεις αναφέρεται ότι αστυνομικοί προσήγαγαν το τραυματισμένο θύμα σε αστυνομικό τμήμα για να ελέγξουν τη νομιμότητα των εγγράφων παραμονής του, αντί να το μεταφέρουν σε νοσοκομείο, ή αποθάρρυναν το θύμα να προβεί σε καταγγελία, ή παρέλειψαν να χαρακτηρίσουν επίσημα την καταγγελία ως επίθεση με φυλετικό κίνητρο (Διεθνής Αμνηστία, 2012: 23).

Σε ένα γενικό κλίμα φόβου, το 90% των θυμάτων επιθέσεων με φυλετικά κίνητρα που ζητούν βοήθεια για τα τραύματά τους, επιλέγουν να μην καταγγείλουν το περιστατικό στις αρχές επειδή φοβούνται ότι θα συλληφθούν καθώς δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα και κατά συνέπεια φοβούνται την πιθανότητα κράτησης κι εν συνεχεία απέλασης (UNHCR, Against Racism 2012, ANTIΓΟΝΗ, Ετήσια Έκθεση 2012). Η γενική ατμόσφαιρα ατιμωρησίας για τους δράστες των επιθέσεων με φυλετικά κίνητρα αποθαρρύνει και αυτή

τα θύματα από το να τις καταγγείλουν. Οι ένοχοι των βίαιων επιθέσεων κατά αλλοδαπών παραμένουν, στη συντριπτική πλειονότητα, ασύλληπτοι ενώ όταν προσαχθούν αφήνονται κατά κανόνα σύντομα ελεύθεροι (UNHCR, 2012:23-24).

Απαντήσεις στο γενικότερο κλίμα ξενοφοβίας και επιθέσεων με φυλετικά κίνητρα, δίνονται με ενημερώσεις από την Πακιστανική Κοινότητα για την όξυνση του φαινομένου του ρατσισμού, διάφορες πορείες και διαμαρτυρίες Αντιρατσιστικών πρωτοβουλιών όπως για παράδειγμα την «Κίνηση Ενωμένοι ενάντια στο Ρατσισμό και τη φασιστική απειλή» (KEEPFA) λαμβάνουν χώρα για τη γενικότερη ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κόσμου. (Against Racism, 16 Σεπτεμβρίου 2012).

5. Εθελοντικός Επαναπατρισμός

“Το 40% των Πακιστανών που ζουν παράνομα στη χώρα έχουν αποφασίσει να επιστρέψουν στο Πακιστάν καθώς έχει αποδειχθεί χειρότερη η ζωή στην Ελλάδα από ό,τι στην πατρίδα τους” (Συνέντευξη αρ.2).

Η απόφαση πολλών Πακιστανών να φύγουν προς την υπόλοιπη Ευρώπη άλλαξε τα τελευταία τρία χρόνια λόγω των δυσκολιών που συνάντησαν ως προς τη νομιμοποίησή τους, την εύρεση ή διατήρηση της εργασίας σε καιρούς οικονομικής κρίσης, καθώς και λόγω των ρατσιστικών επιθέσεων από τις ομάδες της Χρυσής Αυγής που έχουν οξυνθεί κυρίως τον τελευταίο ενάμιση χρόνο. Η επιθυμία για επιστροφή στην πατρίδα χαρακτηρίζει τόσο αυτούς που εισήλθαν παράτυπα στη χώρα και παραμένουν χωρίς χαρτιά καθώς και εκείνους που πέρασαν σε καθεστώς παρατυπίας αδυνατώντας να ανανεώσουν την άδεια παραμονής τους στη χώρα (Συνέντευξη αρ.2).

Η επιστροφή στο Πακιστάν πραγματοποιείται ουσιαστικά μέσω τριών ειδών επιστροφών α), μέσω των εθελούσιων υποβοηθούμενων (assisted voluntary returns, που διεξάγονται απευθείας μέσω του γραφείου του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΔΟΜ) στην Αθήνα, β) μέσω των αναγκαστικών επιστροφών, που γίνονται χωρίς τη συνεργασία του αλλοδαπού και συνιστούν απελάσεις, γ) μέσω των «εθελούσιων» επιστροφών που οργανώνει η Ελληνική Αστυνομία, όπου μπορεί να περιλαμβάνεται και η συμμετοχή του ΔΟΜ. Οι τρεις αυτές περιπτώσεις επιστροφών αναλύονται παρακάτω.

Αρχικά, η υποβοηθούμενη επιστροφή απαιτεί ευρείες εκστρατείες πληροφόρησης που να απευθύνονται σε ένα ευρύτερο μεταναστευτικό πληθυσμό καθώς επίσης και ικανοποιητικά κίνητρα που να ενθαρρύνουν την εκούσια επιστροφή. Αυτά τα κίνητρα, μπορεί να περιλαμβάνουν οικονομική βοήθεια αλλά και προσφορά εξειδικευμένης κατάρτισης πριν την επιστροφή καθώς και μέτρα επανενσωμάτωσης (reintegration) (Συνέντευξη αρ. 9). Σύμφωνα με εκπρόσωπο της Διεύθυνσης Αλλοδαπών της Αστυνομίας, ο σχεδιασμός της Ελλάδας για τα έτη 2008 ως 2013 προσβλέπει σε ένα συνδυασμό μεταφοράς τεχνογνωσίας από κράτη μέλη με προγενέστερη εμπειρία, εκτεταμένη κατάρτιση των αστυνομικών δυνάμεων και εκστρατείες πληροφόρησης για τους πρόσφυγες σε συνδυασμό με κίνητρα και δημιουργία υποστηρικτικών μηχανισμών για να προωθήσει την εκούσια, υποβοηθούμενη επιστροφή μεταναστών με στόχο την επανένταξη και τη βιωσιμότητα της επιστροφής (Συνέντευξη αρ. 10).

Στην περίπτωση του ΔΟΜ, τα προγράμματα έχουν ξεκινήσει από το 2009 και η χρηματοδότησή τους γίνεται μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Επιστροφών και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου. Δικαίωμα συμμετοχής έχουν κατά βάση παράνομοι μετανάστες αλλά και νόμιμοι εφόσον καταθέσουν τις άδειες παραμονής τους. Το ποσοστό των νομίμων είναι μικρό και δεν επιτρέπει συμπεράσματα ότι για παράδειγμα εξ'αιτίας της κρίσης ή των ρατσιστικών επιθέσεων οι νόμιμοι μετανάστες επιδιώκουν τον επαναπατρισμό. Η συντριπτική πλειονότητα των αλλοδαπών που επιστρέφουν είναι άνδρες από το Πακιστάν. Συγκεκριμένα, την περίοδο 2010-2012 επέστρεψαν 5.000 άτομα στο Πακιστάν. Με τη συμμετοχή στο πρόγραμμα, οι μετανάστες απολαμβάνουν το επίδομα των 300 ευρώ για το πρώτο διάστημα επανένταξης στη χώρα. Για τη στήριξη των ευάλωτων ομάδων προσφέρεται επιπλέον οικονομική βοήθεια για την αγορά ενός καταστήματος ή αγροτικής έκτασης στη χώρα επιστροφής. Συγκεκριμένα, με τον όρο ευάλωτες ομάδες εννοούνται πακιστανοί

μετανάστες χωρίς οικογένεια στο Πακιστάν, νέοι που χρειάζονται τα χρήματα για εκπαιδευτικούς λόγους ή μετανάστες που έχουν ήδη κάποια ειδικευση και με την οικονομική βοήθεια θα μπορούν να προχωρήσουν σε επιχειρηματική δραστηριότητα πίσω στη χώρα προέλευσης (Συνέντευξη αρ. 9).

Επίσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επιστροφή στο Πακιστάν για ένα μεγάλο αριθμό Πακιστανών διεξάγεται με δύο τρόπους μέσω της Ελληνικής Αστυνομίας, με χρηματοδότηση κυρίως από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών. Στην πρώτη περίπτωση, η επιστροφή είναι αναγκαστική και επιτυγχάνεται με τη μορφή διοικητικής απελάσεως του αλλοδαπού. Σε αυτή την περίπτωση η Αστυνομία συνεργάζεται με τη FRONTEX μέσω του προγράμματος επιστροφών Attika που λειτουργεί τα τελευταία τρία χρόνια. Στο πλαίσιο του Attika, απαιτείται η καλή συνεργασία με τις πρεσβείες για την απόκτηση ταξιδιωτικών εγγράφων των αλλοδαπών αλλά και ο γενικότερος συντονισμός με τις υπηρεσίες της Αστυνομίας που αφορά κυρίως στην εκπαίδευση των screeners και των συνοδών για την ασφάλεια κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης επιστροφής αλλά και σε θέματα θεμελιωδών δικαιωμάτων και συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, η FRONTEX εμπλέκεται στο συντονισμό των κοινών επιχειρήσεων επιστροφής, (Joint return flights) της Ελλάδος με άλλες χώρες. Οι πτήσεις αυτές (charter flights) χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών και συγχρηματοδοτούνται σε μικρότερο ποσοστό από κρατικούς πόρους. Τα έξοδα που μερικώς καλύπτονται από τη FRONTEX αφορούν το κόστος ναύλωσης του αεροσκάφους, τα ταξιδιωτικά έξοδα των συνοδών και του ιατρικού προσωπικού που παρίστανται στις πτήσεις (FRONTEX, 2012)

«Στην κοινή επιχείρηση επιστροφής, γεμίζουν κενές θέσεις κι από αλλοδαπούς άλλων χωρών. Διάφορα κράτη μέλη μπορούν να κρατήσουν κάποιες θέσεις για να στείλουν κόσμο. και μάλιστα από τον κανονισμό πλέον η FRONTEX μπορεί και να χρηματοδοτεί τέτοιες επιχειρήσεις.»
(Συνέντευξη αρ. 11)

Τα τελευταία δύο χρόνια έχει σημειωθεί δραματική αύξηση στα νούμερα απελάσεων των μεταναστών πακιστανικής καταγωγής (βλ. Πίνακα 1). Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο της FRONTEX, «εκεί που υπήρχε μια εθνική πτήση επιστροφών το εξάμηνο τώρα έχουμε σχεδόν δύο φορές το μήνα, το οποίο είναι πάρα πολύ». (Συνέντευξη αρ. 11)

Πίνακας 1: Διοικητικές Απελάσεις Πακιστανών

Έτος	2009	2010	2011	2012
Πληθυσμός Απελαθέντων	245	405	1293	5135

Πηγή Ελληνική Αστυνομία (2013)

Στη δεύτερη περίπτωση επιστροφών υπάρχει συνεργασία μεταξύ αστυνομίας και αλλοδαπού που ζητά να επιστρέψει στη χώρα προέλευσης. Αυτές είναι οι εθελοντικές επιστροφές της αστυνομίας, κατά τις οποίες εκδίδεται μόνο το εισιτήριο χωρίς οικονομική ενίσχυση στους μετανάστες. Επίσης, σε αυτή την περίπτωση, η χρηματοδότηση γίνεται κυρίως από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών.

“Στην ουσία οι αλλοδαποί έπειτα από ενημέρωση της αστυνομίας έρχονται μόνοι τους, εκδίδεται απόφαση επιστροφής χωρίς κράτηση και τους δίνεται προθεσμία 30 ημερών. Αν υπάρχει προγραμματισμένη πτήση αναγκαστικής επιστροφής, ή αν ο αριθμός τους είναι τέτοιος που να μπορεί να γίνει προγραμματισμένη πτήση, τους βγάζουμε το εισιτήριο, τους ενημερώνουμε για μέρα και ώρα που πρέπει να έρθουν στο αεροδρόμιο και φεύγουν.”
(Συνέντευξη αρ. 10).

Η ενημέρωση γίνεται στα κέντρα κράτησης και για τα προγράμματα επαναπατρισμού του ΔΟΜ. Η συνεργασία με τον ΔΟΜ γίνεται ως εξής: αρχικά ο ΔΟΜ τους καταγράφει, συνεργάζεται με τις πρεσβείες για την έκδοση

των ταξιδιωτικών τους εγγράφων και μόλις προσκομιστεί το ταξιδιωτικό έγγραφο, η αστυνομία οδηγεί τον αλλοδαπό στο αεροδρόμιο, τροποποιεί και ανακαλεί την εντολή απέλασης κατόπιν κράτησης, και ο αλλοδαπός επιβιβάζεται με την οικονομική ενίσχυση των 300 ευρώ από τον ΔΟΜ. Το ποσοστό συμμετοχής των Πακιστανών σε αυτά τα προγράμματα για το 2012 έχει σημειώσει μεγάλη αύξηση (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2: Εθελούσιες επιστροφές Πακιστανών

Έτος	2011	2012
Δ.Ο.Μ Αθήνας	421	4575
Ελληνική Αστυνομία	294	1870

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία και ΔΟΜ Αθήνας (2013)

Ένα επιπλέον κίνητρο για όλες τις εθελοντικές (Αστυνομίας και ΔΟΜ) είναι η μη-εγγραφή του αλλοδαπού στο κατάλογο ανεπιθύμητων για είσοδο (black list entry).

*“Αυτό σημαίνει ότι αν ποτέ θέλει να επιστρέψει με νόμιμα μέσα, θα μπορεί να εκδώσει βίζα κανονικά. Παίρνει δηλαδή εισιτήριο, 300 ευρώ και γλιτώνει την εγγραφή του στο κατάλογο ανεπιθύμητων.”
(Συνέντευξη αρ. 10).*

Δημιουργείται το εξής ερώτημα: *Κατά πόσο είναι ουσιαστικά εθελοντικός ο επαναπατρισμός των Πακιστανών;* Ασφαλώς, εκτός από τις απελάσεις των μεταναστών πίσω στο Πακιστάν που είναι αναγκαστικές, στην περίπτωση των προγραμμάτων εθελούσιας επιστροφής του Δ.Ο.Μ. και της Αστυνομίας η συμμετοχής τους βασίζεται σε καθαρά δική τους απόφαση. Το ερώτημα παραμένει αν αναλογιστεί κανείς πως τα τελευταία τρία χρόνια οι Πακιστανοί μετανάστες έρχονται αντιμέτωποι με την οικονομική κρίση, την ολοένα αυξανόμενη απονομιμοποίηση των νομίμων, για λόγους που προαναφέρθηκαν, και την αδυναμία νομιμοποίησης των παράνομων. Προσθέτοντας και τις ρατσιστικές επιθέσεις από εξτρεμιστικές δυνάμεις που έχουν οξυνθεί τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, αναρωτιέται κανείς ποια άλλη επιλογή θα είχαν οι Πακιστανοί μετανάστες πέρα από την επιστροφή στην πατρίδα.

6. Συμπεράσματα

Η μελέτη παρουσιάζει τα διάφορα μοντέλα, πρώτα νόμιμης και στην πορεία παράνομης, μετανάστευσης από το Πακιστάν στις χώρες της Ευρώπης. Οι διακυμάνσεις στην επιλογή για νόμιμη ή παράνομη μετανάστευση των Πακιστανών είναι συνυφασμένες με τις εκάστοτε πολιτικές μετανάστευσης των Ευρωπαϊκών κρατών: ιδιαίτερα ανοικτές στην αρχή, παρέχοντας ευνοϊκές συνθήκες εγκατάστασης, και στην πορεία, κυρίως λόγω του όγκου των μεταναστευτικών ροών, σκληρές ως προς τις παροχές και τις ευκαιρίες για νομιμοποίηση των μεταναστών. Ανάμεσα σε αυτές τις χώρες είναι και η Ελλάδα, η περίπτωση της οποίας παρουσιάζει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον, καθώς έχει εξελιχθεί σήμερα σε βασικό κόμβο παράτυπης μετανάστευσης από το Πακιστάν στην ευρύτερη Ευρώπη.

Απάντηση στη σκληρή ελληνική μεταναστευτική πολιτική που σχεδόν αποκλείει τη νομιμοποίηση αλλά και διαιωνίζει τον φαύλο κύκλο της παρατυπίας προσπαθούν να δώσουν οι Πακιστανοί με την αίτηση ασύλου. Είναι ίσως η τελευταία εναλλακτική που έχουν για την απόκτηση νόμιμης παραμονής, εφόσον η αίτηση για οικογενειακή επανένωση δεν έχει σχεδόν ποτέ θετική έκβαση. Η αίτηση ασύλου αποτελεί τακτική των Πακιστανών για να “αγοράσουν χρόνο” χωρίς να είναι πάντοτε αποτελεσματική, καθώς, τις περισσότερες φορές, οι απορρίπτονται ως «οικονομικοί μετανάστες». Τα στοιχεία της αστυνομίας φανερώνουν πως έχουν γίνει 36.600 αιτήσεις ασύλου από Πακιστανούς την περίοδο 2006-2012. Βέβαια, έχει ενδιαφέρον να δει κανείς γιατί κάποιοι παράνομοι μετανάστες αποφασίζουν να κάνουν αίτηση ασύλου και κάποιοι παραμένουν χωρίς χαριά.

Το 2006 η πακιστανική κοινότητα αποτελούσε τη μεγαλύτερη ασιατική κοινότητα στην Ελλάδα με πληθυσμό περίπου 40.000-50.000 ατόμων, σε αντιδιαστολή προς τις επίσημες πηγές, οι οποίες αναφέρουν μόλις 15.478 άτομα. Η μεγάλη αυτή πακιστανική κοινότητα αποτέλεσε το κοινωνικό όχημα που διευκόλυνε και νέες μεταναστευτικές ροές από το Πακιστάν προς την Ελλάδα. Στην πραγματικότητα, η δικτύωση που ήδη υπήρχε και λειτούργησε για την επιλογή της χώρας προορισμού, σε συνδυασμό με τη δικτύωση που αποκτήθηκε στην πορεία συνέβαλε στην καλύτερη ενημέρωση και σε μεγάλο βαθμό στη λήψη της τελικής απόφασης. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση των Πακιστανών ήταν τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία επέδρασαν περισσότερο ενθαρρυντικά ή αποτρεπτικά ως προς τη διέλευση ή/και παραμονή στη χώρα, σε συνδυασμό πάντα με τον παράγοντα του διακινητή που επιδρά καταλυτικά στην υλοποίηση της διέλευσης από τη χώρα.

Κατά την τελευταία τριετία, ορισμένοι νέοι παράγοντες επηρέασαν σημαντικά την παραδοσιακή επιλογή της Ελλάδας ως τελικό προορισμό των μεταναστών από το Πακιστάν. Η αλλαγή στο κοινωνικό γίνεσθαι, η έλλειψη προγραμμάτων νομιμοποίησης, η όξυνση του φαινομένου του ρατσισμού και γενικότερα η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών λειτουργούν πλέον αποτρεπτικά στην απόφαση του μετανάστη να μετακινηθεί στην Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η ενημέρωση των Πακιστανών στο Πακιστάν κατά τα δυο τελευταία έτη σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών στην Ελλάδα, από τα τηλεοπτικά και διαδικτυακά μέσα. Η επίδραση της ενημέρωσης στα δίκτυα των μεταναστών θα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να μας απασχολήσει σε επόμενο στάδιο της έρευνας.

Τέλος, η βιομηχανία της μετανάστευσης μεταξύ Πακιστάν στην Ελλάδα που περιλαμβάνει, επαγγελματικά δίκτυα, κοινωνικά δίκτυα, δίκτυα λαθρεμπόρων με κύριο πρωταγωνιστή τον μετανάστη, πώς θα αντεπεξέλθει στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης; Μας δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα «Αν όχι στην Ευρώπη, ούτε στην Ελλάδα, τότε πού θα κινηθούν τα δίκτυα αυτά και ποιος θα είναι ο ρόλος της Ελλάδας στη νέα κατάσταση;» Αξίζει να εξετάσουμε τις μελλοντικές τάσεις της μετανάστευσης από το Πακιστάν και πώς επηρεάζεται η σχέση του με την Ελλάδα.

7. Βιβλιογραφία

- Actionaid Pakistan. (2009). Baseline Study on illegal migration, human smuggling and trafficking in Pakistan. European Union AENEAS programme 2004-2006. Peshawar, Actionaid Pakistan & European Union.
- Altai Consulting and UNHCR (2009). Study on cross border population movements between Afghanistan and Pakistan. Kabul, UNHCR. See at: <http://www.altaiconsulting.com/docs/migration/Altai%202009%20Cross%20border%20study.pdf>
- Amnesty International/Διεθνής Αμνηστία, (2012). Αστυνομική Βία στην Ελλάδα. ΟΧΙ μόνο «Μεμονωμένα Περιστατικά», βλ.http://www.amnesty.org.gr/wpcontent/uploads/2012/10/Police-Violence-in-Greece_REPORT.pdf
- ANTIGONH, (2012). Ετήσια έκθεση: Καταγραφή φαινομένων, ζητημάτων και κρουσμάτων ρατσισμού, διακρίσεων, ξενοφοβίας αλλά και Ερευνητικών Μελετών ή Καλών Πρακτικών της Διοίκησης στους 6 κρίσιμους τομείς της Απασχόλησης, της Νομοθεσίας, της Εκπαίδευσης, της Στέγασης, της Ρατσιστικής Βίας και της Υγείας & Πρόνοιας, Επιμέλεια: Νάσος Θεοδωρίδης
- Antonopoulos, G.A. & Winterdyk, J.(2006). The Smuggling of Migrants in Greece, An Examination of its Social Organization, European Journal of Criminology, 3: 439-61. See at: <http://euc.sagepub.com/content/3/4/439.full.pdf+html>
- Arif, G.M., Irfan, M. Cohen, S. (1997). Population Mobility across the Pakistani Border: Fifty Years Experience. The Pakistan Development Review, Vol. 36, No. 4, Pakistan Institute of Development Economics, Islamabad. See at: <http://www.jstor.org/stable/41260080>
- Choucri, N. (1986). Asians in the Arab World: Labor Migration and Public Policy. Middle Eastern Studies, Vol. 22, No. 2, pp. 252-273 Taylor & Francis, Ltd. See at: <http://www.jstor.org/stable/4283115>
- Fokas, E. (2012). Thiva: Case Study Report in A.Backstrom (ed) Welfare and Values in Europe:Uppsala University
- Frontex, (2012). Annual Risk Analysis 2012. See at: http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf
- Frontex, (2012). Return. See at: <http://www.frontex.europa.eu/operations/return>
- Gazdar, H. (2005). Karachi, Pakistan: Between Regulation and Regularization. M.Balbo(ed), International Migrants and the City. Venice: UN-Habitat. See at: <http://ww2.unhabitat.org/campaigns/governance/documents/impaginazioneDEFINITIVA.pdf>
- _____. July-September (2003). A Review of Migration Issues in Pakistan.
- UDBASTU: A Newsletter on Refugees and Migratory Movements, Issue 25. Dhaka:
- RMMRU. See at: http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0903/Dhaka_CP_4.pdf
- Hasan, A. (2010). Migration, small towns and social transformations in Pakistan. SAGE. See at: <http://eau.sagepub.com/content/22/1/33>
- Hellenic Parliament, (2011). Νομολογία για τη διάρκεια κράτησης αλλοδαπών, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου. βλ. <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/7477039.pdf>
- Human Rights Watch, (2012). World Report 2012:European Union: Greece, see at: http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-european-union#_greece2
- İçduygu, A. (2004). Transborder crime between Turkey and Greece: Human smuggling and its regional consequences. Southeast European and Black Sea Studies 4, 294–314. See at: <http://www.icduygu.com/article%204.pdf>
- İçduygu, A. and Toktas, S. (2002). How do smuggling and trafficking operate via irregular border crossings in the Middle-East? International Migration 40, 25–54.

IOM & UNHCR, (2009). Εγχειρίδιο Δασκάλου «ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟ ΑΡΙΘΜΟΙ» Εκπαιδευτικό Υλικό για τη μετανάστευση και το Άσυλο στην Ευρώπη, βλ. http://hosting01.vivodinet.gr/unhcr/IOM/IOM_tool_gr.pdf

Kanellopoulos, K., Gregou, M., Petralias, A. (2006). Illegal immigrants in Greece: state approaches, their profile and social situation. EMN, KEPE, Athens.

Koser, K. (2008). Why Migrant Smuggling Pays, *Journal of International Migration*, IOM, 46(2):3-26

Lazarescu, D. & Broersma, F. (2010) Νέες μεταναστευτικές διαδρομές. Πακιστανοί και Μπαγκλαντεσιανοί στην Ελλάδα [New migratory paths. Pakistanis and Bangladeshis in Greece]. In: Triandafyllidou, Anna; Maroukis, Thanos (eds) (2010). Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα [migration in 21st century Greece], Athens: Kritiki, in Greek, 2010. P. 381-441. See at: http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/06/policy_brief_pakistani_bangladeshi.pdf

Leghari, I. U. (2009). Pakistani immigrants in Greece: from changing pattern of migration to Diaspora politics and transnationalism. 4th LSE PhD Symposium on Contemporary Greece. London School of Economics. See at: http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/4th_%20Symposium/PAPERS_PPS/ETHNICITY_IMMIGRATION/LEGHARI.pdf

Maroukis, T. (2008). Country report: Greece. Undocumented Migration, counting the uncountable: data and trends across Europe. Athens, CLANDESTINO project.

Mehdi, S. (2010). Illegal Migration, Human Smuggling and Trafficking: From Bangladesh to Pakistan and Beyond

Memon, R. (2005). PAKISTAN: INTERNAL MIGRATION AND POVERTY REDUCTION. Collective for Social Science Research. Karachi, Pakistan.

Moldenhawer, B. (2005). Transnational migrant communities and education strategies among Pakistani youngsters in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31:1, 51-78

Papadopoulou, A. (2004). Smuggling into Europe: Transit migrants in Greece.

Journal of Refugee Studies 17, 167–84. See at: http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Research_projects/Flows_dynamics/Transit_migration_Europe/4%20Aspasia%20PapadopoulouKourkoula.pdf

Pavlou, M. (2007). ANNUAL REPORT 2007: Racism and Discrimination against Immigrants and Minorities in Greece: The State of Play, HLHR-KEMO.

Salvanou, A., Kambouri, H., Dermentzopoulos, C. (2009). Culture, Identity and Movement: A Study in the Social Anthropology of the everyday life and popular representations of migrants from Pakistan in N. Ionia, John S. Latsis Public Benefit Foundation, See at: <http://www.latsis-foundation.org/files/Programmes2008-2009/Dermentzopoulos%20FINAL%20REPORT.pdf>

Shah, NM. (1999). Chain migration through the social network: experience of labour migrants in Kuwait. *International Migration*, 37(2):361-82.

Tonchev, P. (2007). Asian Migrants in Greece: Origins, Status and Prospects. Institute of International Economic Relations., Department of Asian Studies. See at: http://www.idec.gr/iier/new/asian_migrants_en.pdf

Triandafyllidou, A. & Maroukis, T. (2012). Migrant Smuggling: Irregular Migration from Asia and Africa to Europe. Migration, Minorities and Citizenship Series, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Triandafyllidou, A. (2010). Irregular Migration in 21st Century Europe in A. Triandafyllidou (ed) *Irregular Migration in Europe: Myths and Realities*, Aldershot: Ashgate, pp. 1-22

UNHCR, (2012). Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο, Γραφείο Ελλάδας, βλ. http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/positions/2012_Migration___Asylum_GR.pdf

Vihe, M. F. (2007). Migration movements between Pakistan and South Western Europe: Pakistani migratory networks in Catalonia. Departament de Geografia. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona. See at : <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/5529/mfv1de1.pdf;jsessionid=14BD88972C9F46B29415DA06CE35EAC5.tdx2?sequence=1>

Werbner, P. (2005). Pakistani Migration and Diaspora Religious Politics in a Global Age. Researchgate.

Ηλεκτρονικές πηγές

Αφορμή, (16/09/11), Ρατσιστικές επιθέσεις σε Ασπρόπυργο, Άγ. Παντελεήμονα, Ρέντη, Άγ. Ανάργυρους! βλ. <http://www.aformi.gr/2011/09/%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CE%B1%CF%83%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%80%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%BF/>

Against Racism, (20/07/12), Μετανάστες περιγράφουν επίθεση με λεηλασία και ξυλοδαρμούς, βλ. <http://www.unhcr.gr/1againstracism/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%AC%CF%86%CE%BF%CF%85%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%AF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%BC%CE%B5-%CE%BB%CE%B5/>

Against Racism, (16/09/12), Αντιρατσιστική Πικετοφορία στην Πειραιά, βλ. <http://www.unhcr.gr/1againstracism/%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%84%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CE%B9/>

Against Racism, (17/09/12), Γάλα στους Αμμοβολιστές, βλ. <http://www.unhcr.gr/1againstracism/%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AD%CF%82/>

Έθνος, (20/04/13), Η ΜΑΦΙΑ ΤΗΣ ΦΡΑΟΥΛΑΣ:Μου έσπασαν τα δάχτυλα με σφυρί, βλ.<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63815846>

Ελευθεροτυπία, (26/09/11), Μπαράζ ρατσιστικών επιθέσεων, βλ. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=312844> και

iNews, (26/09/11), Μπαράζ ρατσιστικών επιθέσεων τον τελευταίο καιρό. 80 περιστατικά βίας καταγγέλλει η Πακιστανική Κοινότητα, βλ. <http://www.inews.gr/88/baraz-ratsistikon-epitheseon-to-televtaiio-kairo-80-peristatika-vias-se-ena-mina-katangellei-i-pakistaniki-koinotita.htm>

Καθημερινή, (01/03/13), Εξιχνιάστηκαν τέσσερις ρατσιστικές επιθέσεις, βλ. http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_1_01/03/2013_512817

8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - Φορείς που χρησιμοποιήθηκαν στη παρούσα έρευνα

Αριθμός Συνέντευξης	Φορέας	Τρόπος Επικοινωνίας	Ημερομηνία
1	Πακιστανικής Κοινότητας Ελλάδας «ΕΝΟΤΗΤΑ»	Συνέντευξη	14/2/2013
2	Ελληνο-Πακιστανικός Σύλλογος Ελλάδας	Συνέντευξη	18/2/2013
3	Σωματείο Πακιστανών Σιιτών Μουσουλμάνων	Συνέντευξη	3/3/2013
4	Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Διεύθυνση Αλλοδαπών	Γραπτή Επικοινωνία	26/2/2013
5	Συνήγορος του Πολίτη	Συνέντευξη	5/2/2013
6	UNHCR Αθήνας	Συνέντευξη	11/2/ 2013
7	Δ. Αλλοδαπών Π. Ράλλη, Τμήμα Συντονισμού Λαθρομετανάστευσης	Συνέντευξη	11/2/2013
8	Δ. Αλλοδαπών Π. Ράλλη, Τμήμα Ασύλου	Συνέντευξη	11/2/2013
9	ΔΟΜ	Συνέντευξη	15 & 18/2/2013
10	Τμηματάρχης Α' τμήματος, Δ/ση Αλλοδαπών Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας	Συνέντευξη	5/4/2013
11	Frontex	Συνέντευξη	1/2/2013

